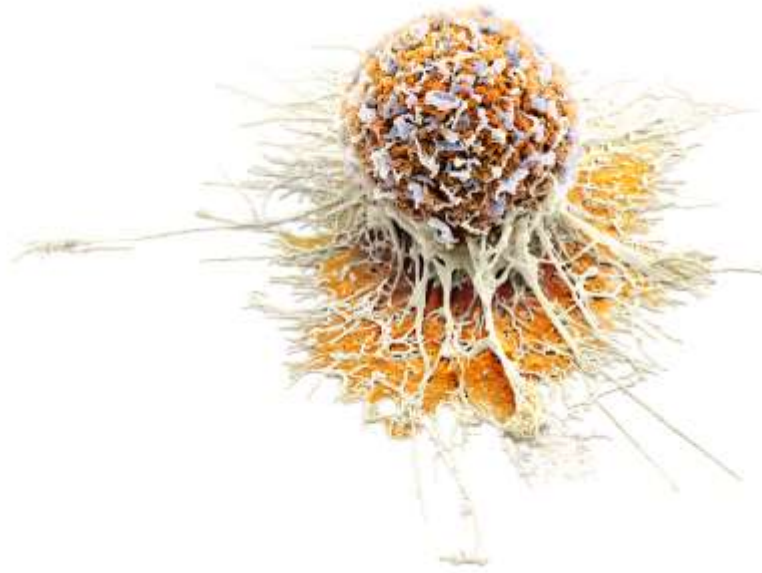

Cytostatika – mechanismus účinku, terapie a rezistence

Jiří Petrák
BIOCEV, 1. LF UK
jpetr@lf1.cuni.cz

Cílené a biologické terapie

Klasická cytostatika – nízká účinnost a negativní vedlejší efekty, riziko sekundárních malignit

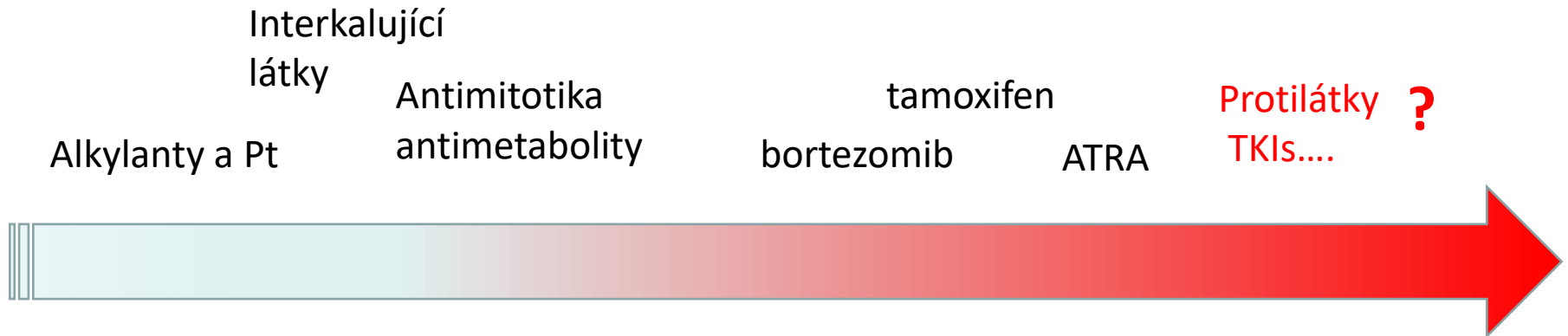
Specifičnost

Cílenost ?

Na rychle proliferující (nádorovou) buňku?

Na konkrétní molekulu?

Na konkrétní molekulu kvalitativně nebo kvantitativně změněnou?

Cílené (více či méně) **terapie**

- Látky zasahují do epigenetické informace
- Látky ovlivňující syntézu a degradaci bílkovin
- Diferenciační terapie
- Fotodynamická terapie
- **Inhibitory tyrozinkináz**
- **Inhibitory Ser/Thr kináz a dalších proteinů**
- **Terapeutické protilátky**
- **CAR-T buňky**

Cílené a biologické terapie

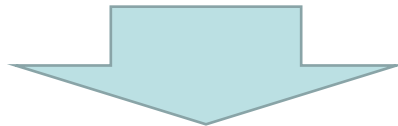
Je snazší něco rozbít, než opravit

Terapeutické cíle nádorových buněk – (nejen) anti-onkogeny nebo onkogeny.

Gatekeepers and caretakers? (anti-onkogeny jako p53, DNA repair...)

Zpravidla utlumeny nebo inaktivovány/mutovány v nádorových buňkách

X je komplikované obnovit jejich aktivitu

Inaktivace pro-proliferačních proteinů over-exprimovaných, mutovaných nebo jinak aktivovaných

Cílené a biologické terapie

Je snazší něco rozbít, než opravit

Inaktivace pro-proliferačních proteinů (onkogenů) over-exprimovaných, mutovaných nebo jinak aktivovaných

Druggable targets

Inaktivovat lze proteiny s definovanou (enzymatickou) funkcí, které mají jasně **strukturovaný povrch**, vhodným cílem je např. „kapsa“ pro vazbu substrátu nebo místo interakce s jiným proteinem nebo molekulou.

(strukturní požadavek neplatí pro terapeutické protilátky)

? Přispívá protein svou (nadměrnou/změněnou) funkcí k onemocnění?

? Je tento protein druggable?

? Známe detailně jeho molekulární strukturu?

? Kde všude je exprimován? Jaká je jeho role v ostatních tkáních?

Cílená terapie - malé molekuly

Jasná aktivita a struktura, snazší je inhibovat, než zvyšovat aktivitu

Inhibice enzymatické aktivity

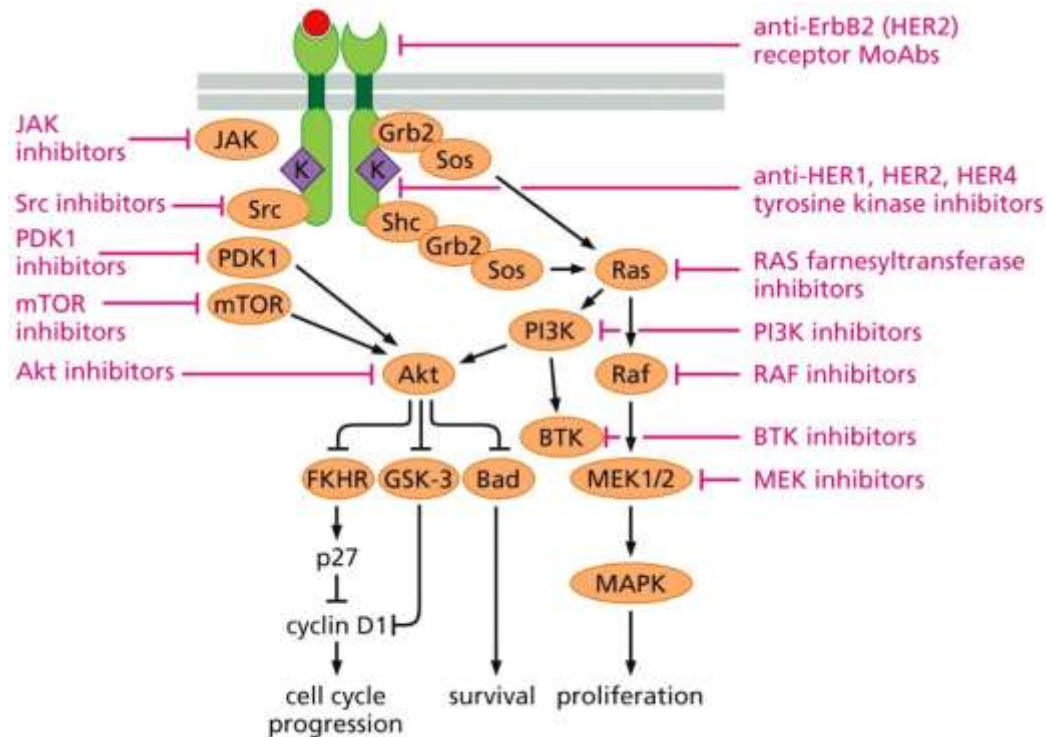
Přes 500 kináz, cca 90 tyrozinkináz. Vysoká homologie

ATP-vazebné místo (dutina, zářez) receptorových i nereceptorových kináz

Možnost zásahu na více stupních (downstream signalizace)

P-P interakce

(snaha o interferenci s komplexy p53/Mdm2 a Bcl2/BH3 only proapoptotickými proteiny)

Cílené a biologické terapie

- **Inhibitory tyrozinkináz**
- **Inhibitory ser/thr kináz**
- **Inhibitory dalších bílkovin**
- **Terapeutické protilátky**
- **Imunoterapie a CAR-T buňky**

Inhibitory kináz a dalších bílkovin

Inhibitory tyrozinkináz

BCR-ABL

HER1, HER2

BTK

PI3K δ , α

BRAF

Inhibitory mTOR (Ser/Thr kináza)

mTOR

CDK4/6

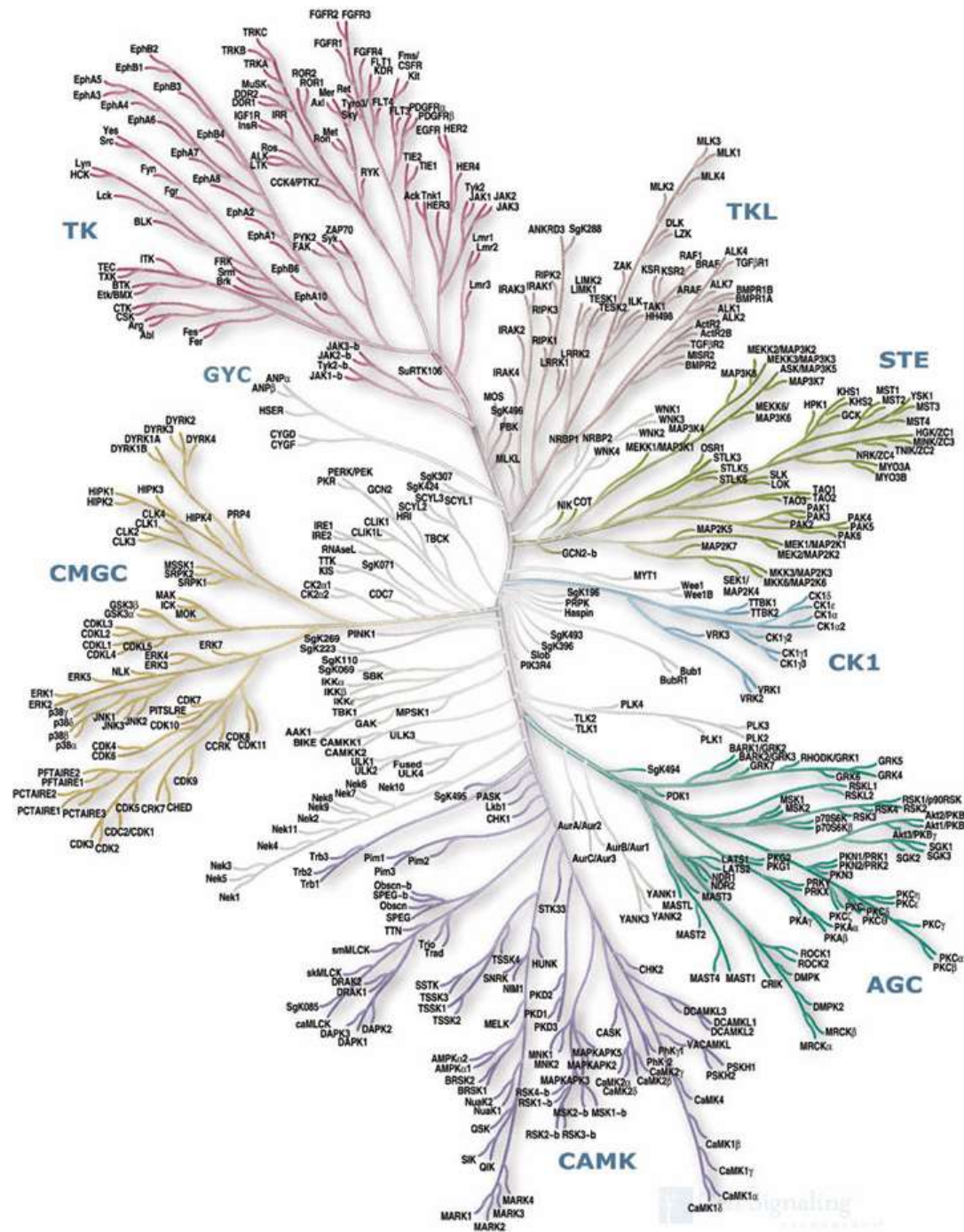
Inhibitory dalších proteinů

PARP

BCL2

EZH2

Exportin

Vysoká strukturní podobnost Ser/Thr kináz a tyrozinkináz

(A)

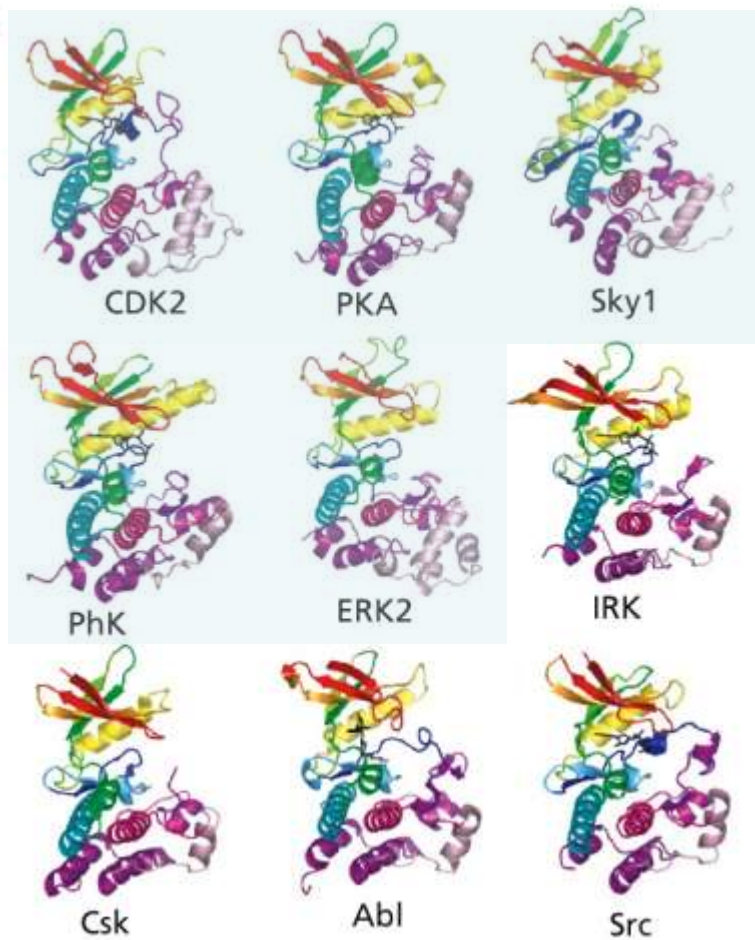
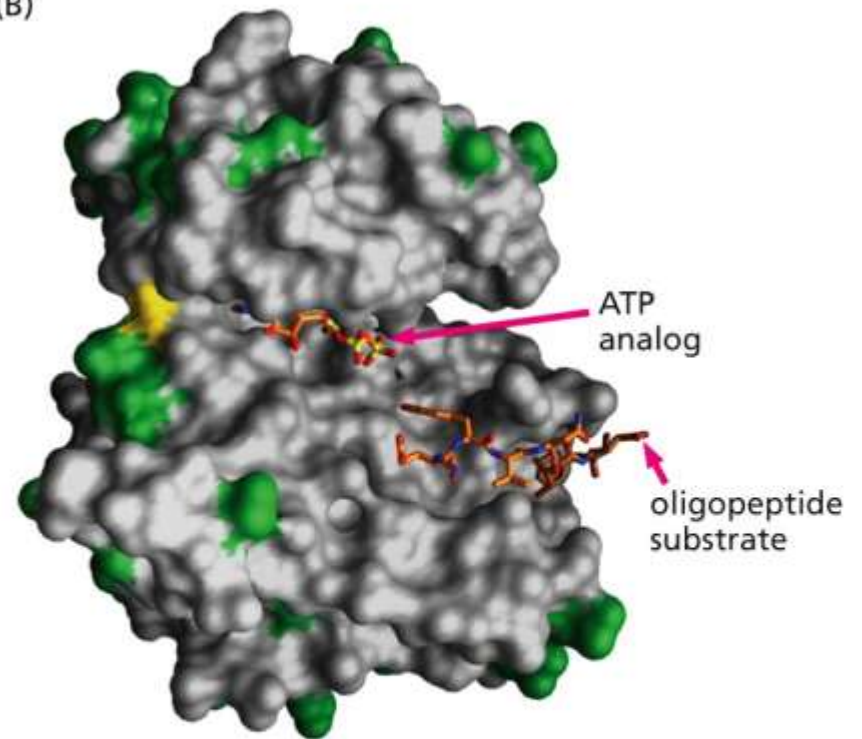

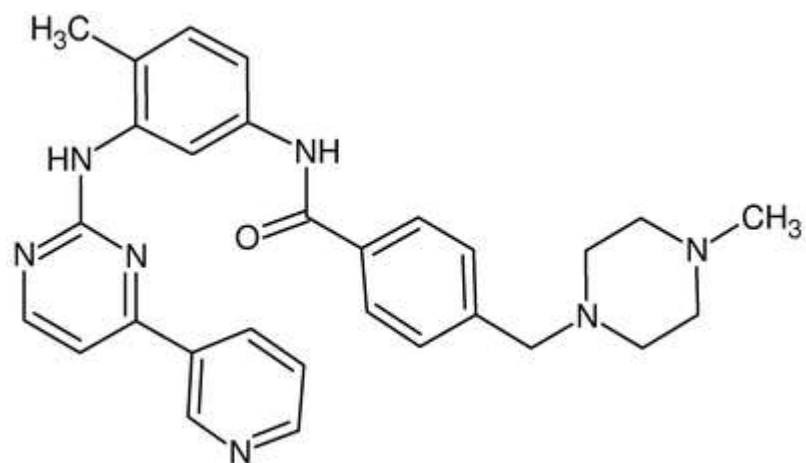
Figure 16.12 The Biology of Cancer (© Garland Science 2014)

(B)

Minimální rozdíly ve struktuře IRK a IGF-1R

Gleevec (imatinib mesylate)

Chronická myeloidní leukémie (CML)

95% pacientů s CML má translokaci t(9;22)

Vzniká tak filadelfský (Ph) chromozóm

Vzniká některá z variant fúzního

proteinu BCR-ABL
(konstitutivně aktivní
cytoslická tyrozinkináza)

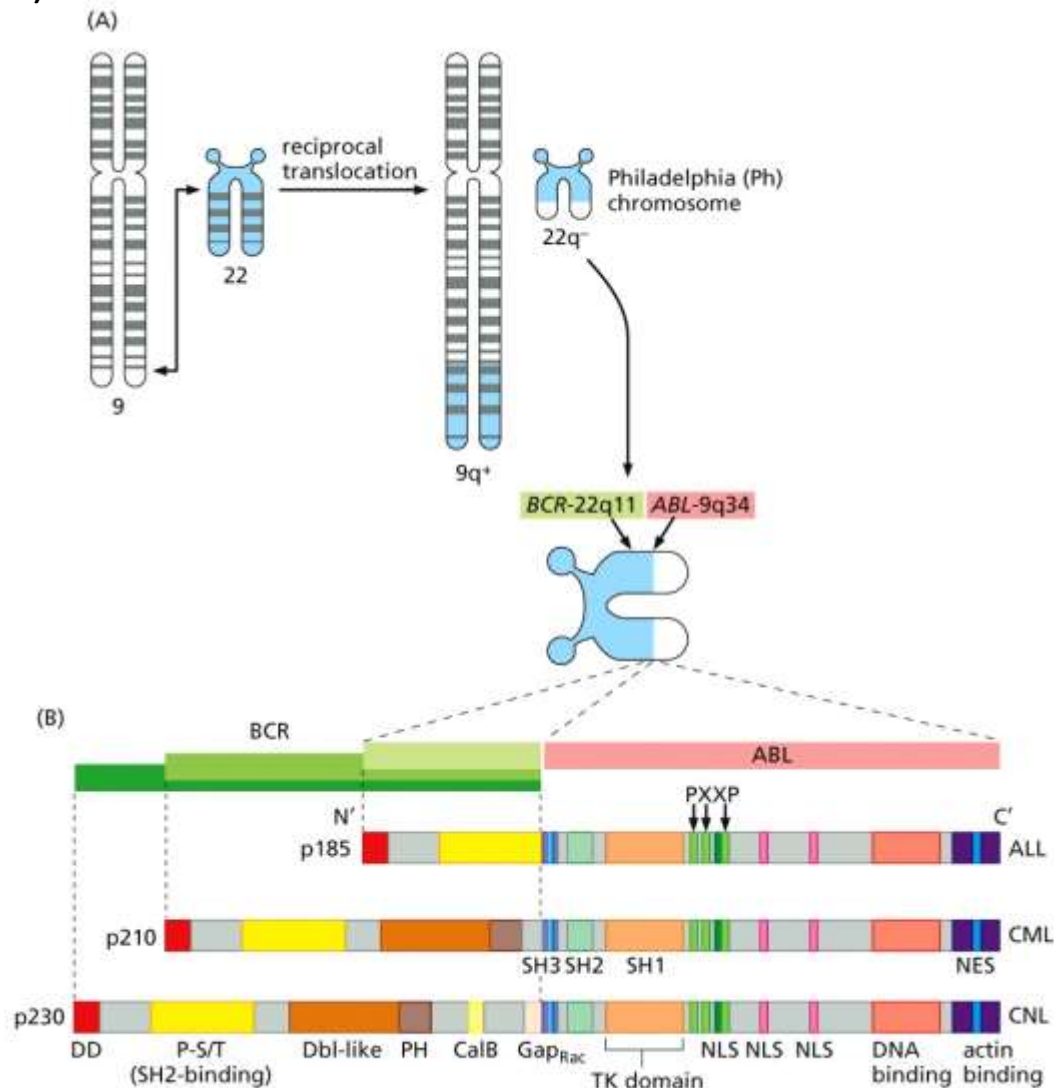
Aktivace

Ras, PI3K-Akt/PKB, JAK-STAT,

Aktivace TF: Myc, Jun, NFκB

Výskyt různých variant

i v jiných typech leukemie (ALL, AML)

Gleevec (imatinib mesylate)

Testy v 1996-2000

Schválen 2001 pro terapii CML

Vysoce specifický pro

ATP–vazebný zářez BCR-ABL

(Jen 4 TK jsou inaktivovány)

Nebrání vazbě ATP, ale stabilizuje
BCR-ABL v inaktivní podobě.

Navozuje dlouhodobou
remisi u většiny pacientů s CML.

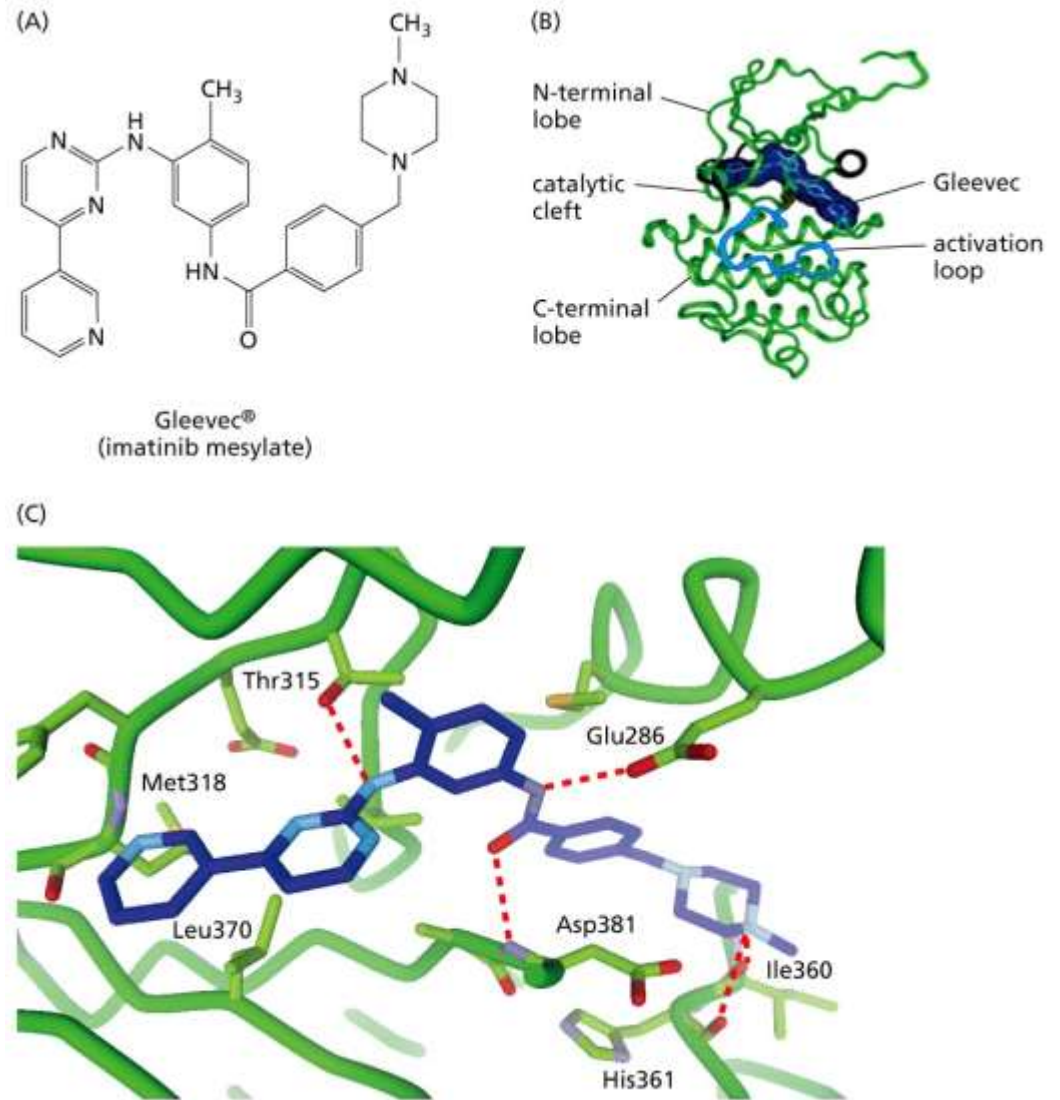

Figure 16.10 The Biology of Cancer (© Garland Science 2014)

Gleevec (imatinib mesylate)

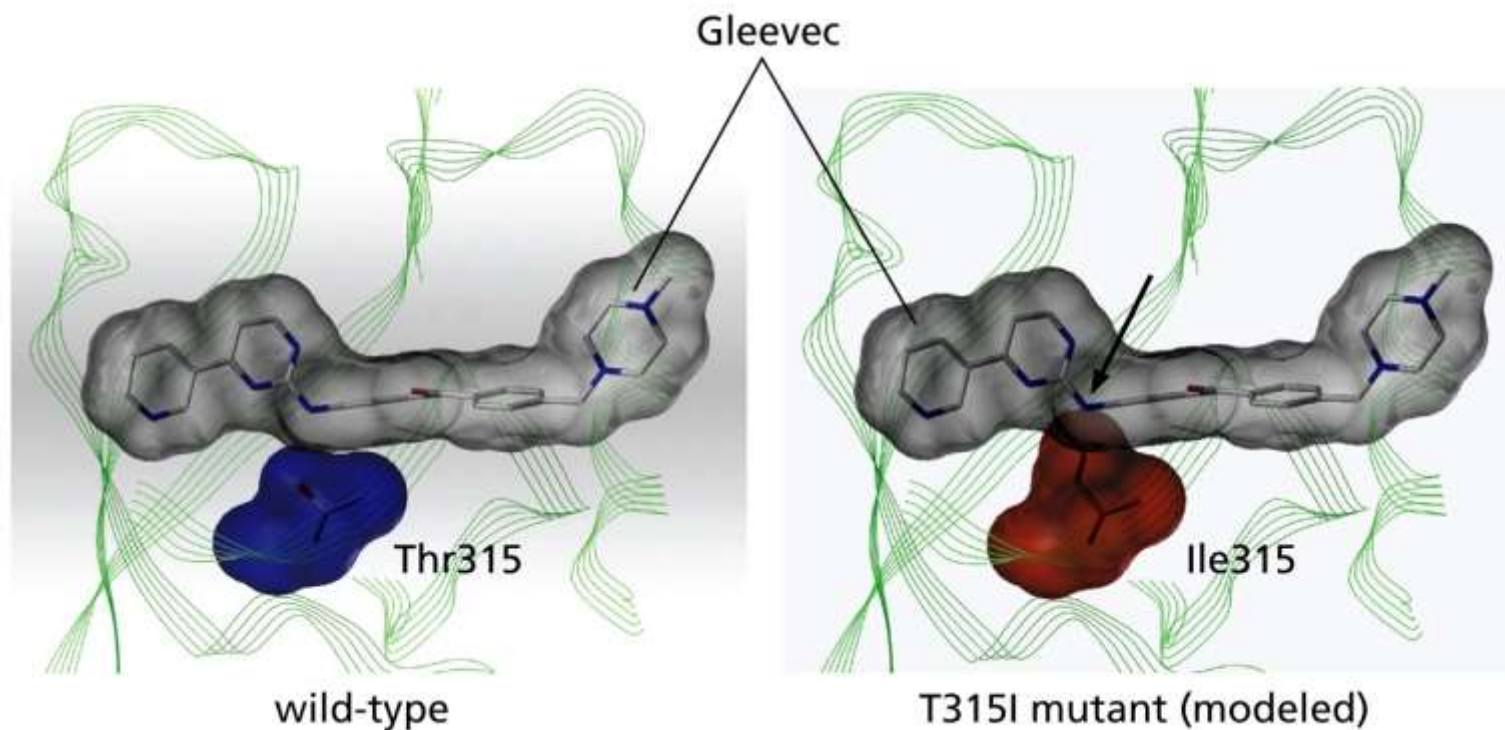

Figure 16.24b The Biology of Cancer (© Garland Science 2014)

Část pacientů s CML získá rezistenci na imatinib, často **mutací vazebného místa**
- Vyvinuta řada inhibitorů nových – **nilotinib, dasatinib, ponatinib**

Off-target aktivita imatinibu

Gleevec (imatinib mesylate)

Jen 4 z 90 TK jsou inaktivovány (BCR-ABL, v-ABL, PDGFR, Kit)

Jednou z nich **Kit receptor** aktivovaný/mutovaný u vzácných a těžko léčitelných **gastro-intestinálních stromálních tumorů (GIST)**

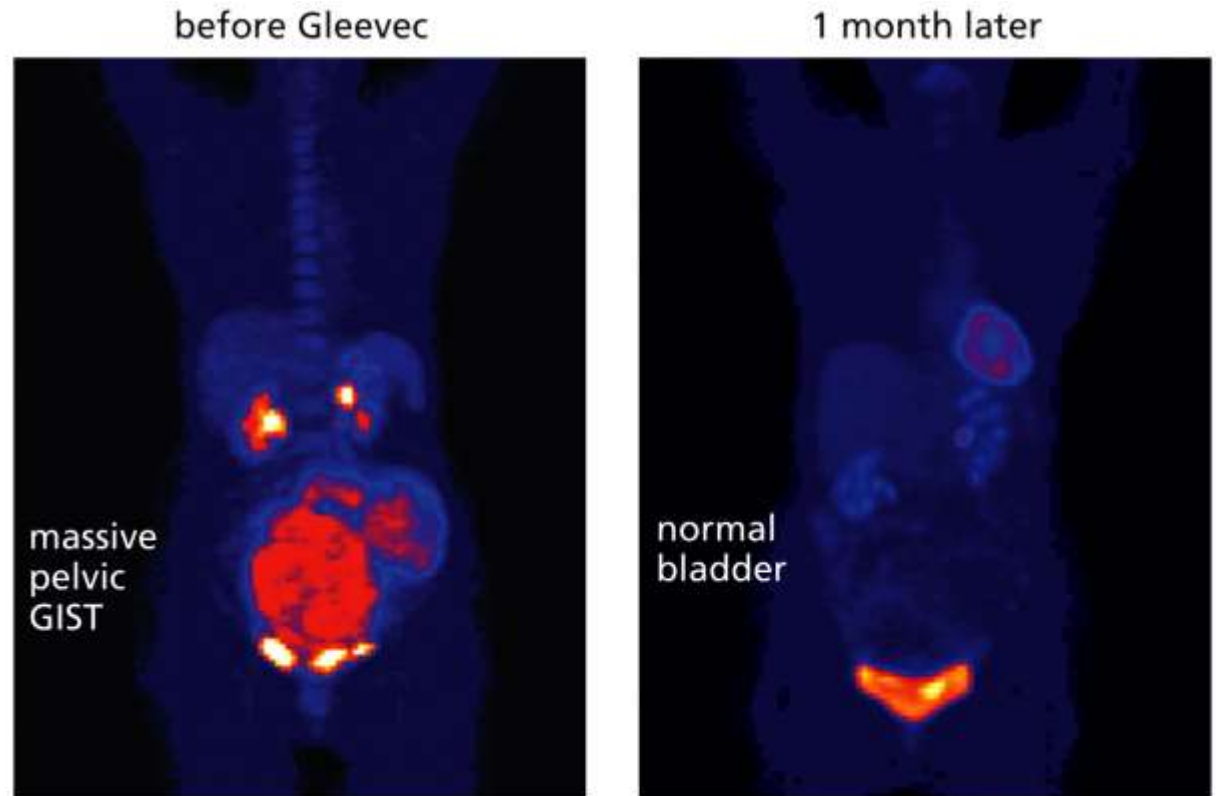

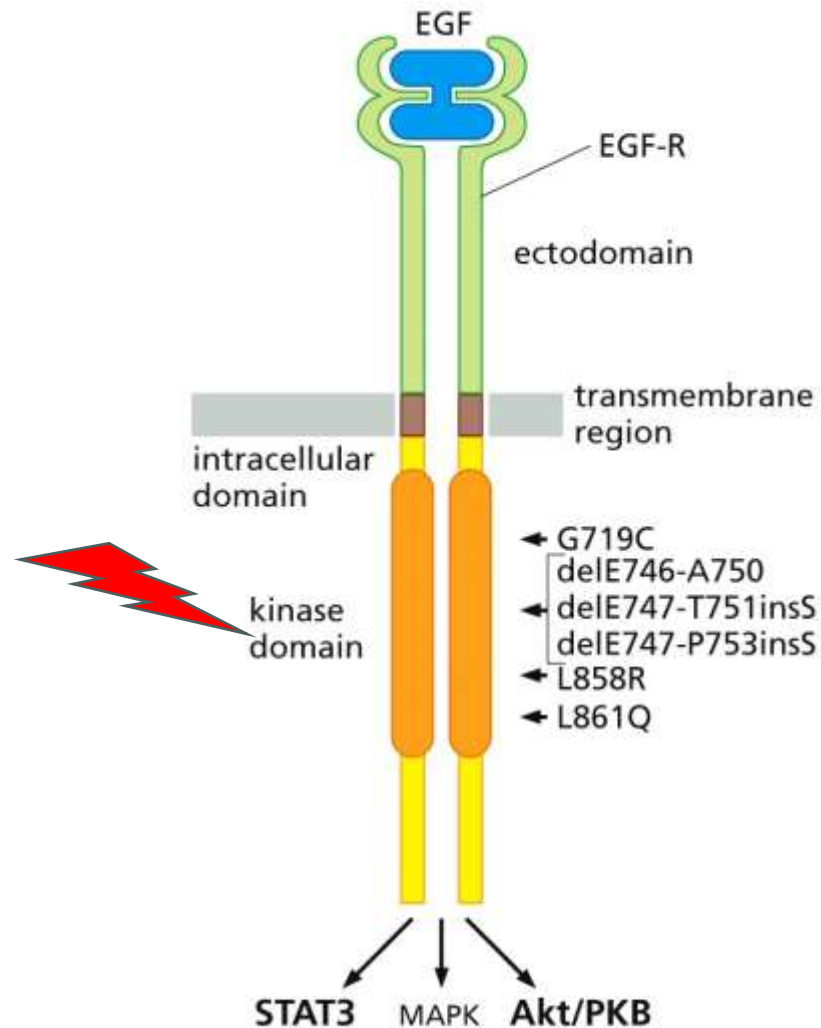
Figure 16.27a The Biology of Cancer (© Garland Science 2014)

Inhibitory receptorové tyrozinkinázy EGFR-1/HER1

(epidermal growth factor receptor 1)

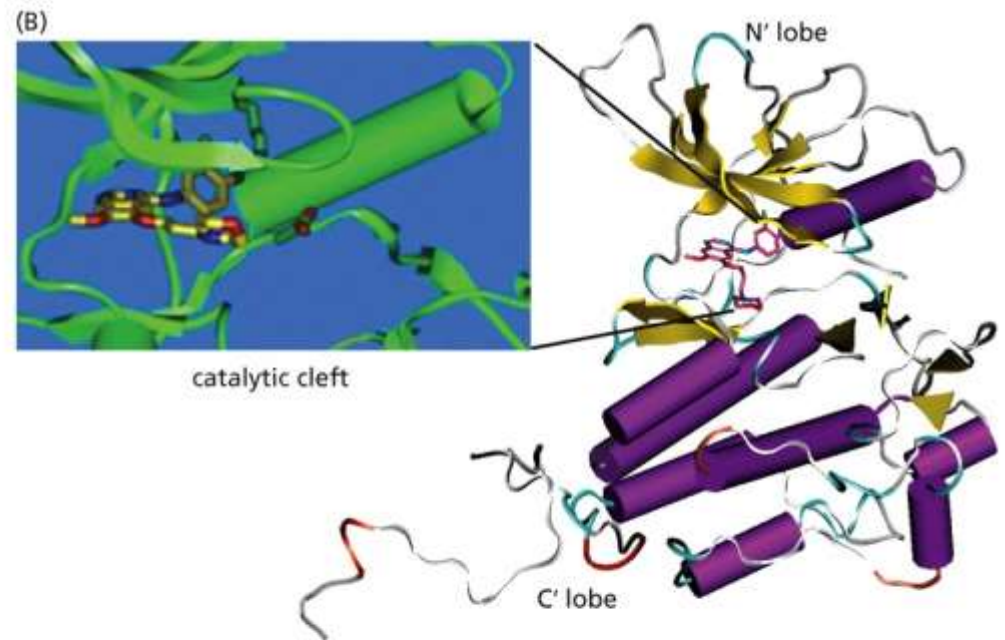
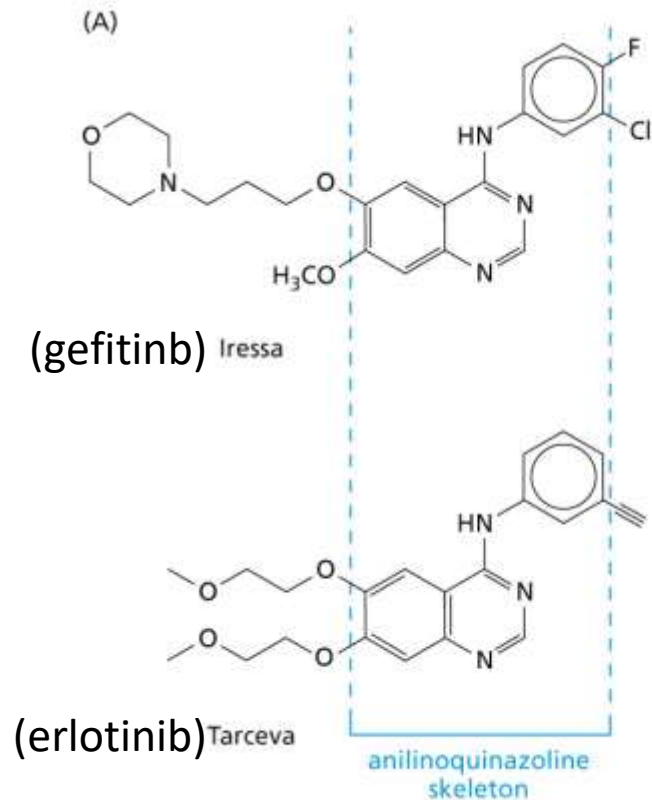
EGFR je aktivován/overexprimován u 1/3 karcinomů

Může vytvářet heterodimery s HER2

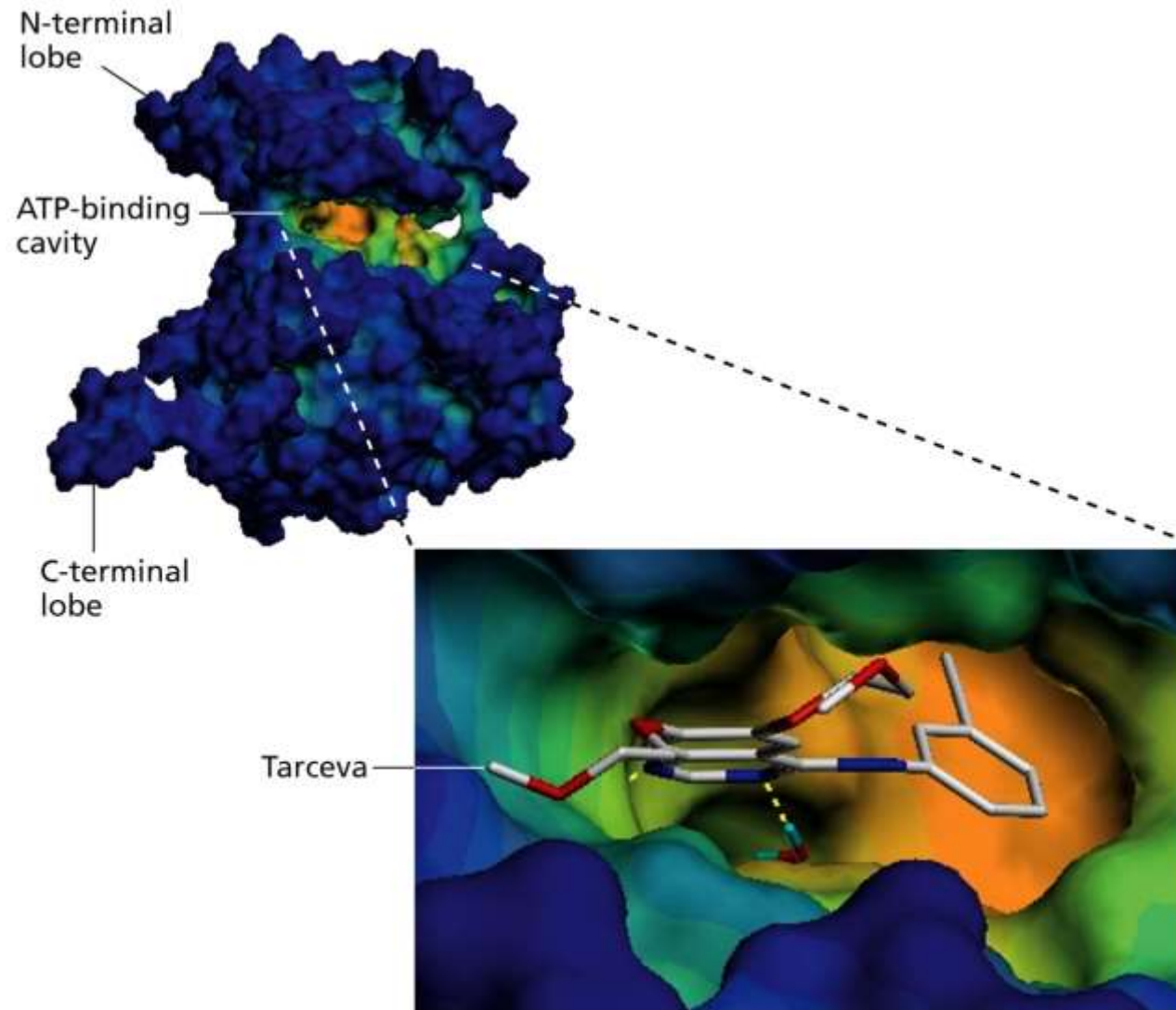

Tarceva (erlotinib) a Iressa (gefitinb)

Blokace ATP vazebného místa, terapie ca. plic

Tarceva (erlotinib)

Tarceva (erlotinib) a Iressa (gefitinib)

2004-2005 Schváleny pro terapii nemalobuněčného karcinomu plic

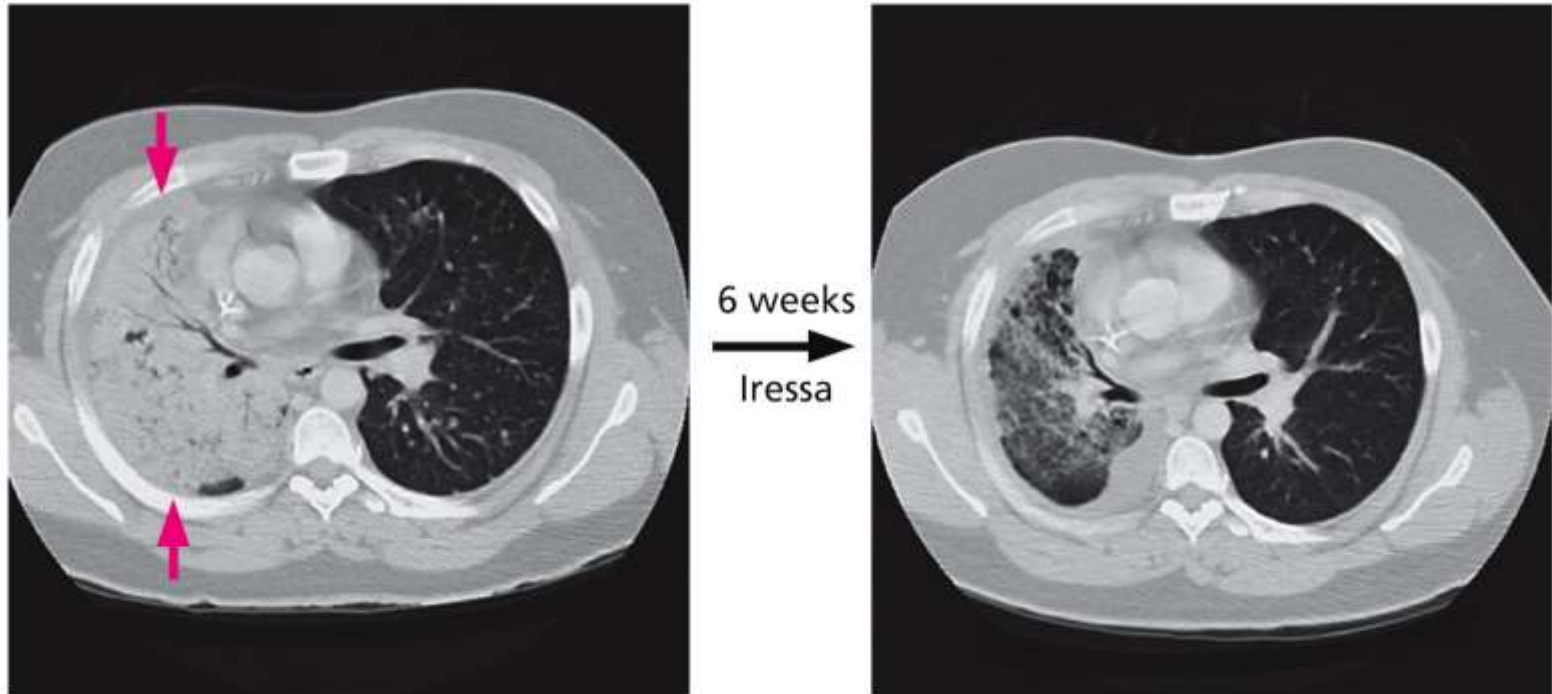
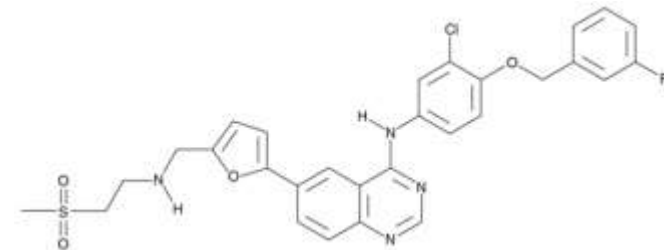
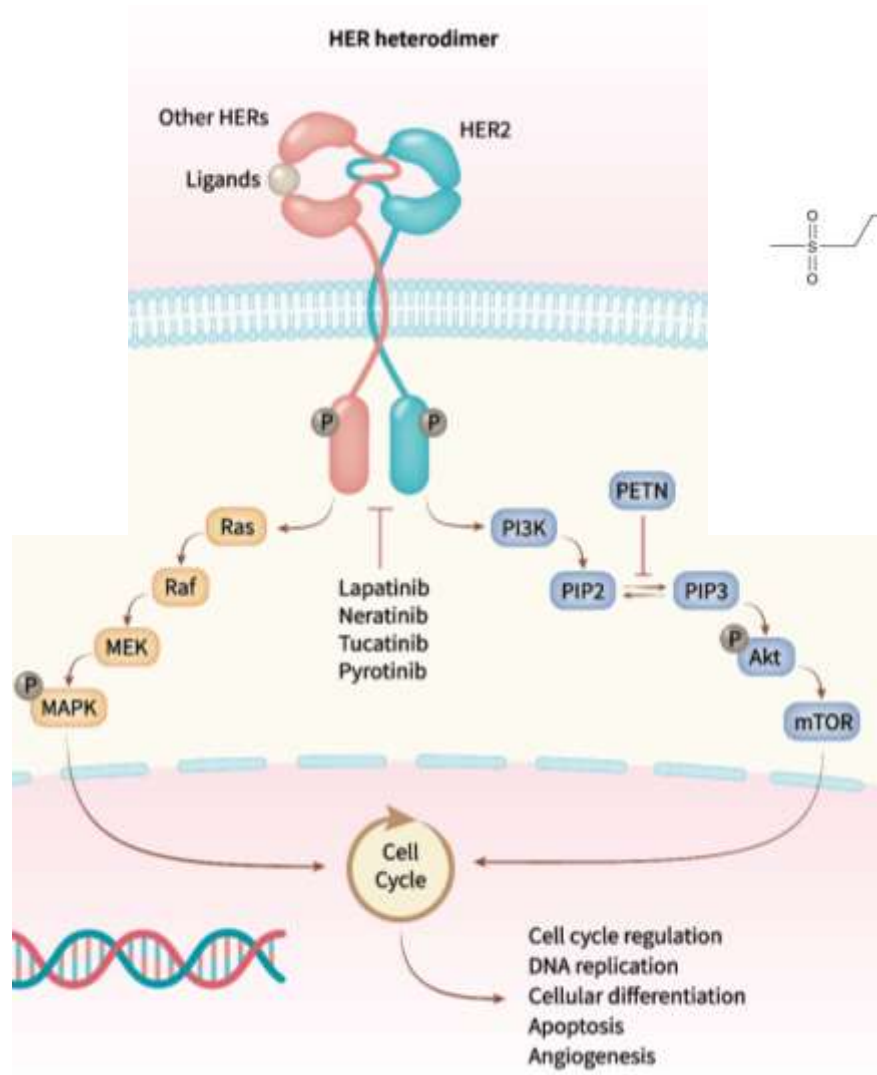

Figure 16.30a The Biology of Cancer (© Garland Science 2014)

Ústup nemalobuněčného karcinomu plic po 6 týdnech terapie gefitinibem (Iressa)

Inhibitory HER2 (EGFR2) (efekt rovněž na HER1/HER2 a další dimery)

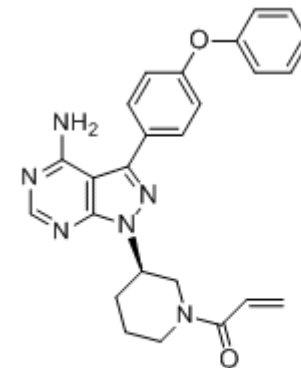
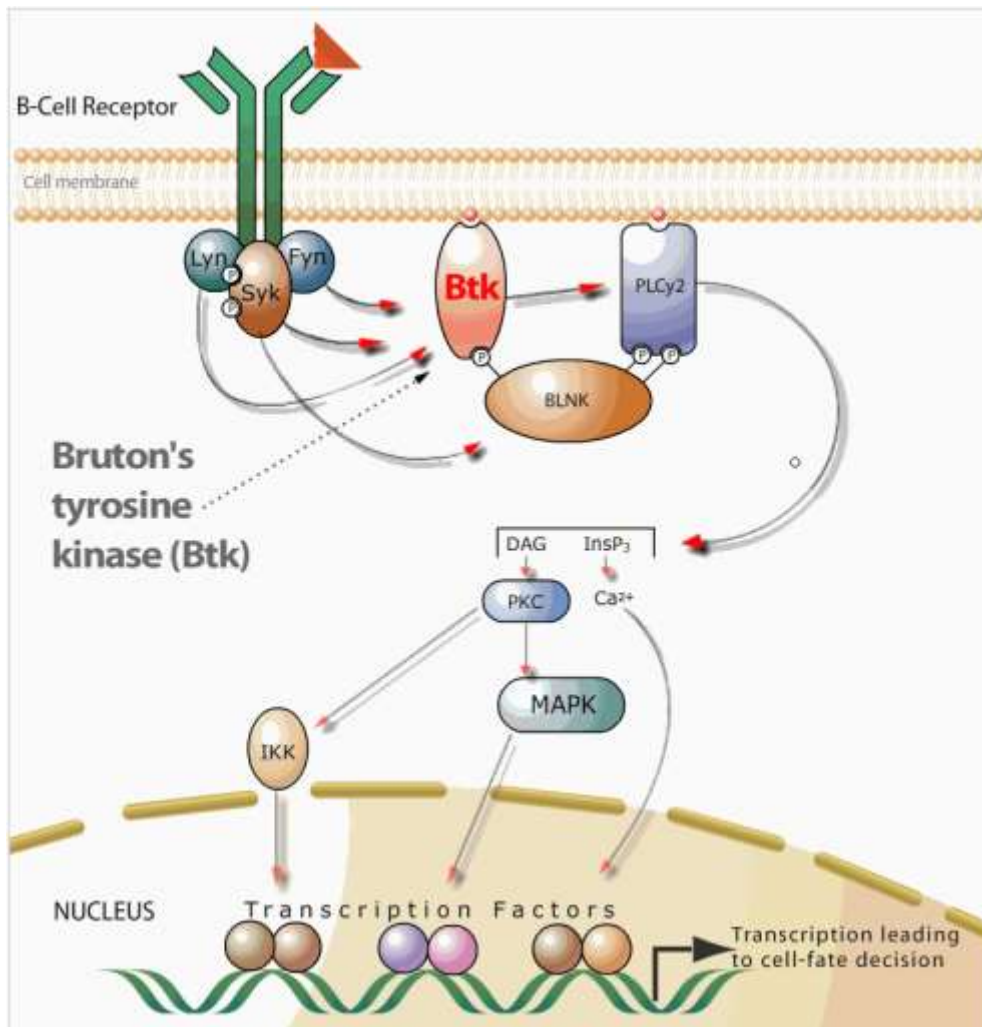
Lapatinib a další – terapie HER2+ metastatické ca prsu (2007)

Inhibitory BTK (Bruton's tyrosine kinase)

BTK se podílí na B-buněčné signalizaci (maturace a proliferace B-buněk)

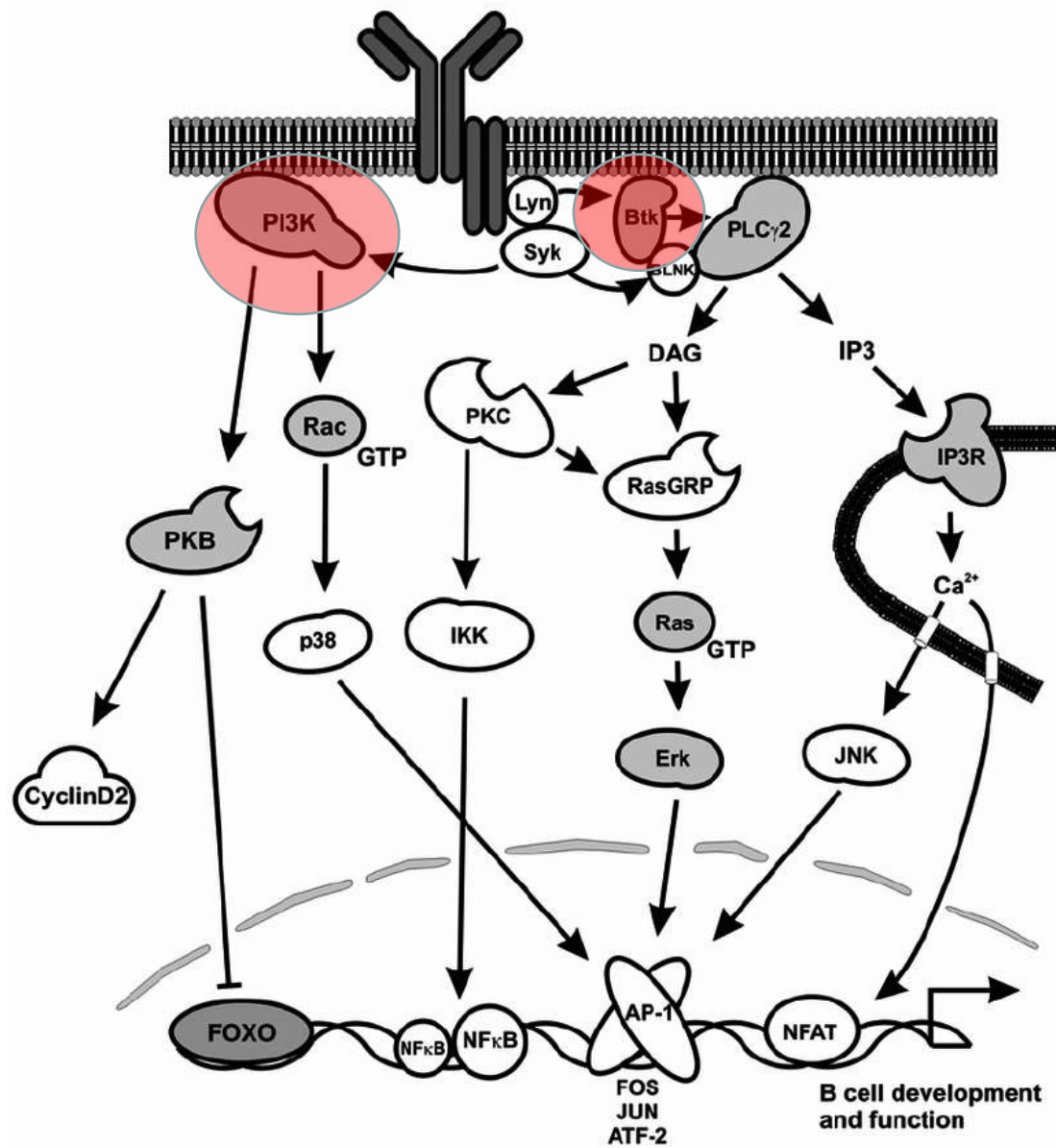
Schválen 2013 k terapii některých B-buněčných lymfomů a CLL

ibrutinib

acalabrutinib
zanubrutinib

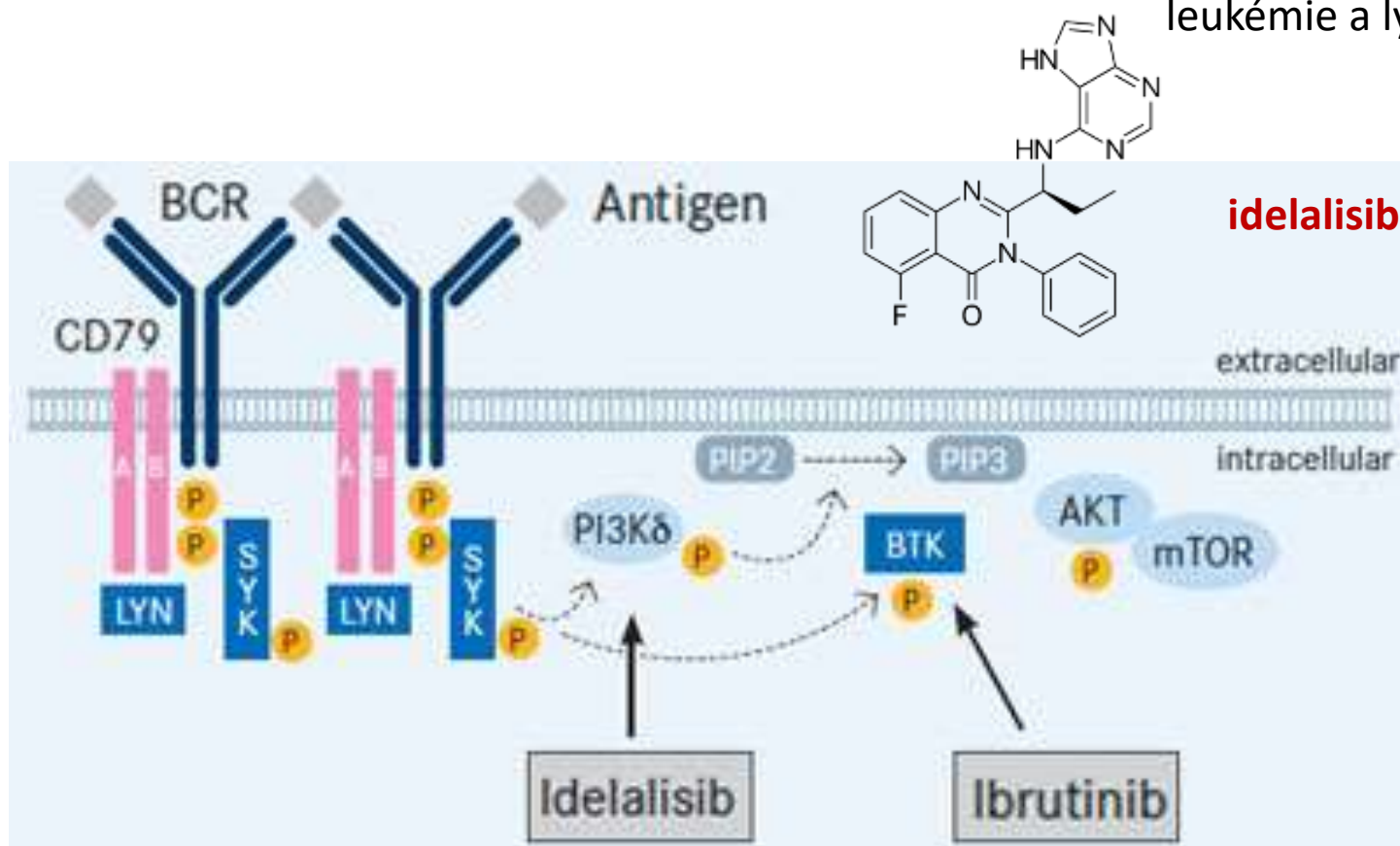
B-buněčná signalizace

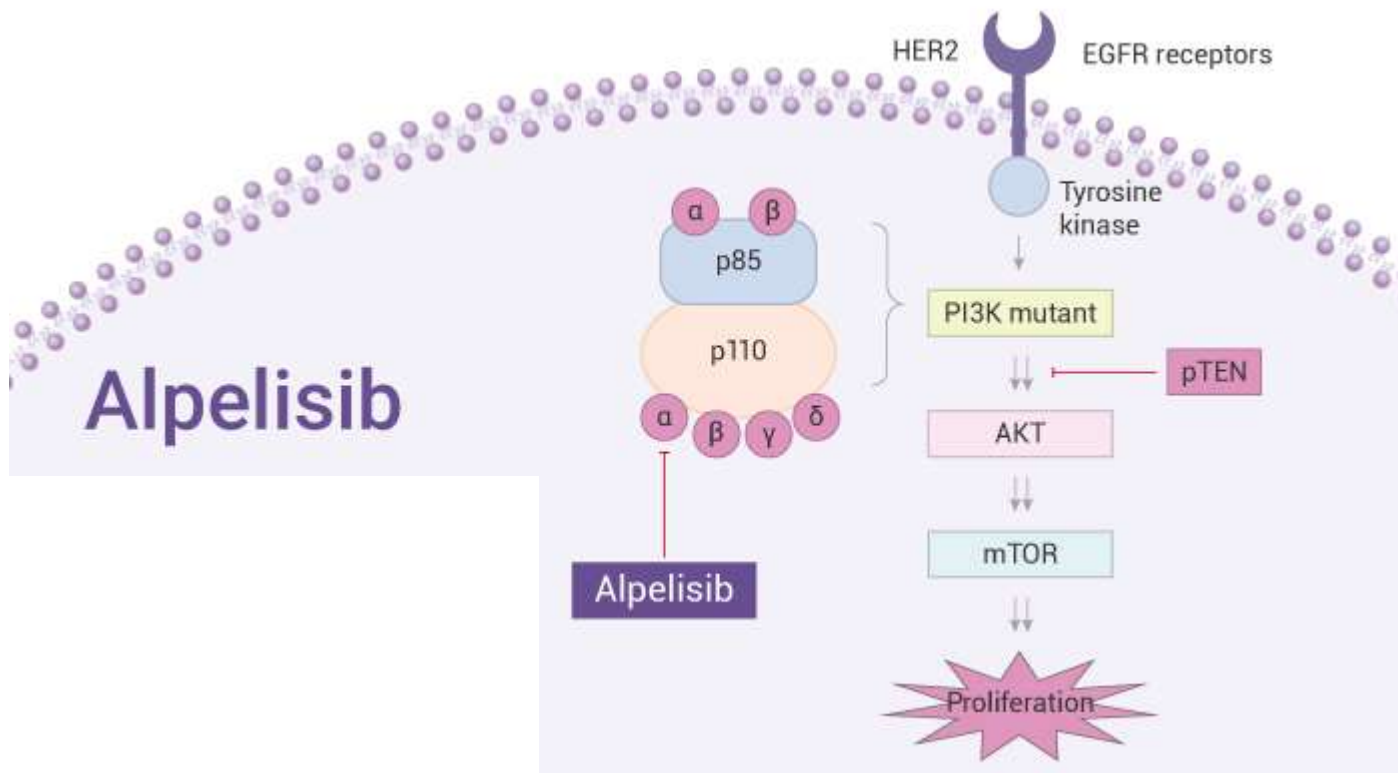

Inhibitory fosfoinositid 3-kinázy delta (PI3K) – **idelalisib, copanlisib**

PI3K je heterodimer, katalytická varianta delta se podílí na B-buněčné signalizaci (přežití, maturace a proliferace B-buněk)

leukémie a lymfomy

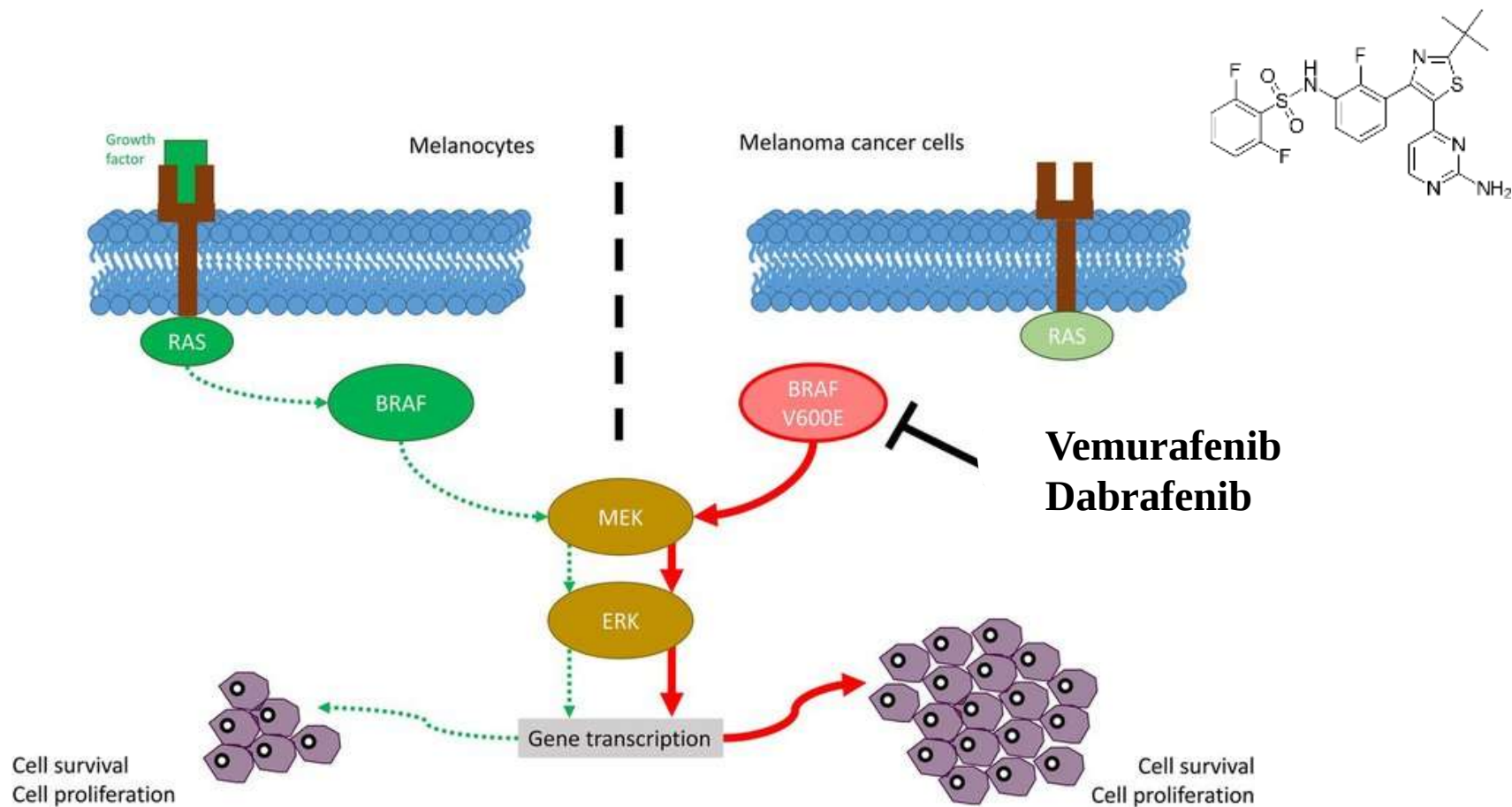

PI3K alfa (mutovaná) **Alpelisib (2019)** schválen pro terapii pokročilého ca. prsu

Inhibitor mutované BRAF kinázy – **vemurafenib, dabrafenib**

Vemurafenib (2011) schválen pro léčbu metastazujícího melanomu s V600E **mutací** BRAF

Multikinázové inhibitory

Sunitinib (EGFRA, EGFRB, KIT, RET, FLT3, VEGFR1-3...)

Ponitinib (BCR-ABL, SRC, VEGFR1-3...)

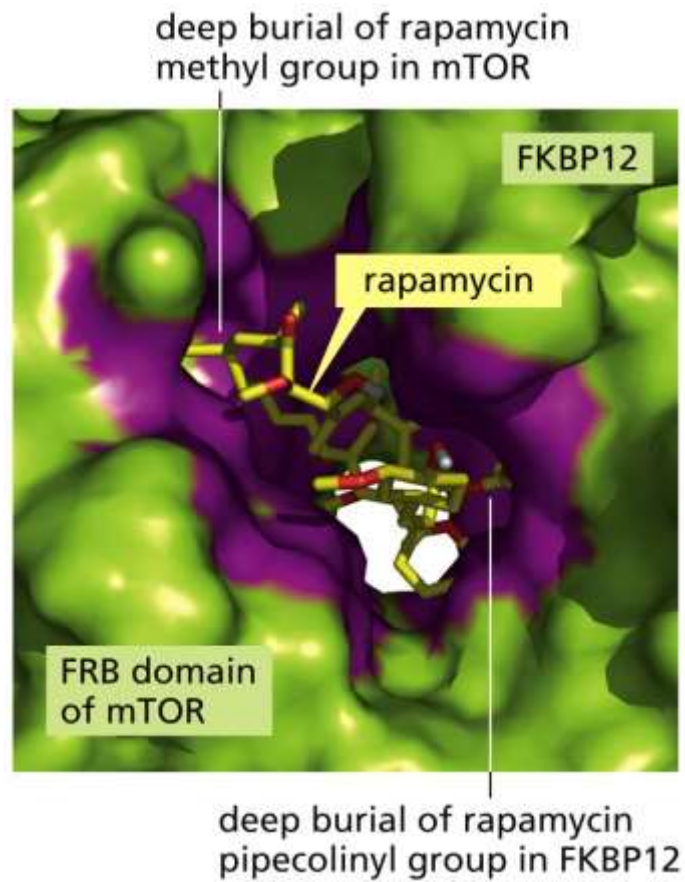
Sorafenib (PDGFRB, VEGFR, KIT, FLT...)

Již více než 60 schválených TKI!

Cílené a biologické terapie

- Inhibitory tyrozinkináz
- **Inhibitory ser/thr kináz**
- Inhibitory dalších bílkovin
- Terapeutické protilátky
- Imunoterapie a CAR-T buňky

- váže se na FKBP12 a tento komplex inhibuje mTOR

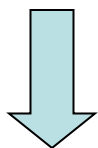

Temsirolimus, Everolimus

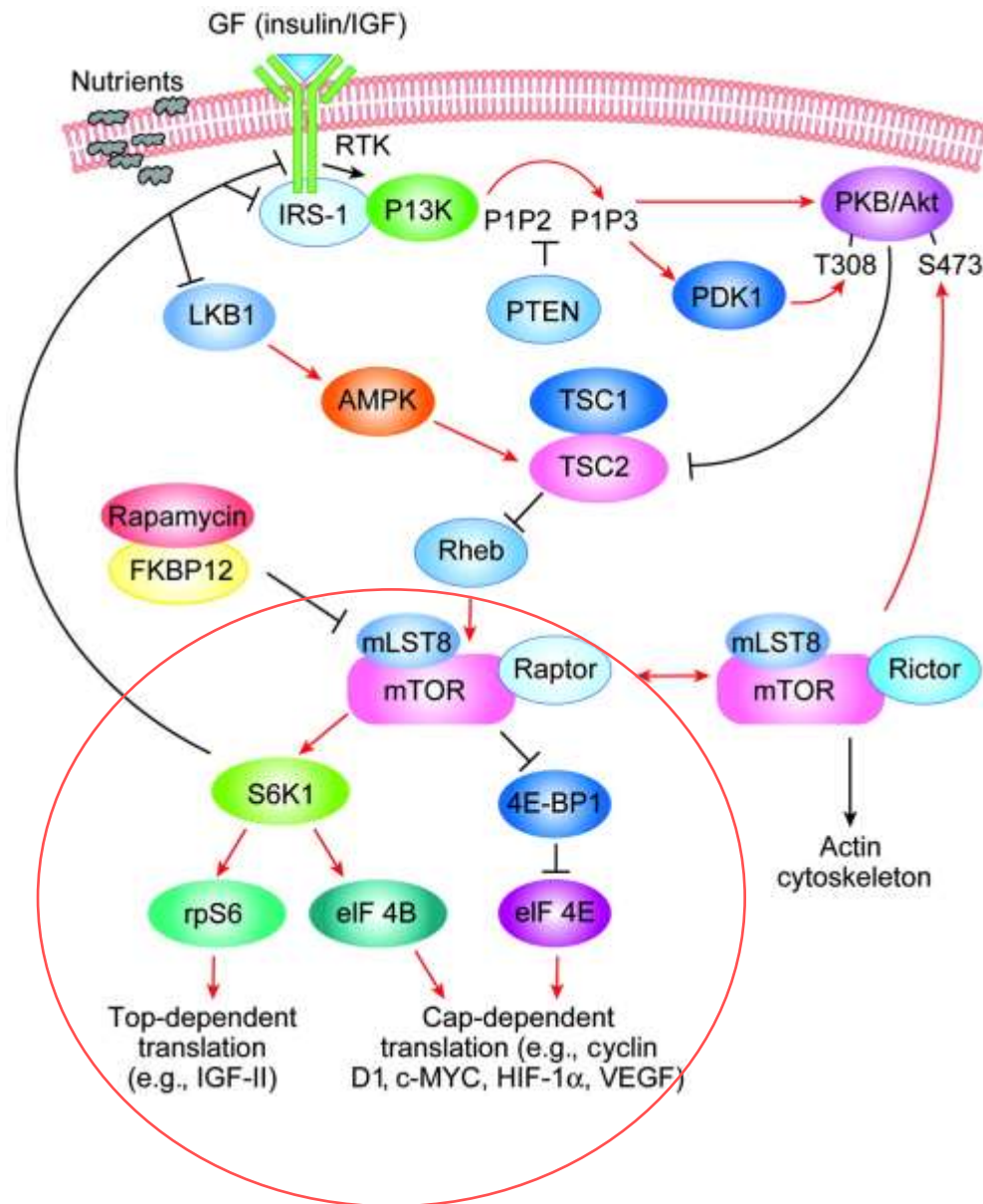
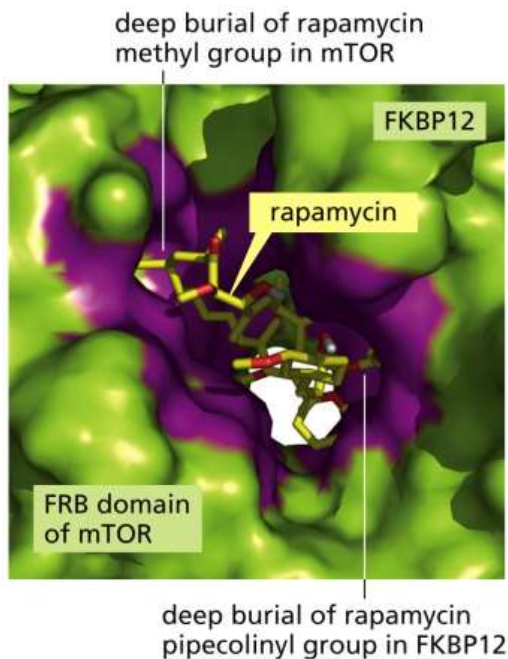
- váže se na FKBP12 a tento komplex inhibuje mTOR

mTOR funguje ve dvou komplexech **MTORC1** a **MTORC2**
(s proteiny **Raptor** a **Rictor**) s odlišnou funkcí

Temsirolimus, Everolimus

Inhibice MTORC1

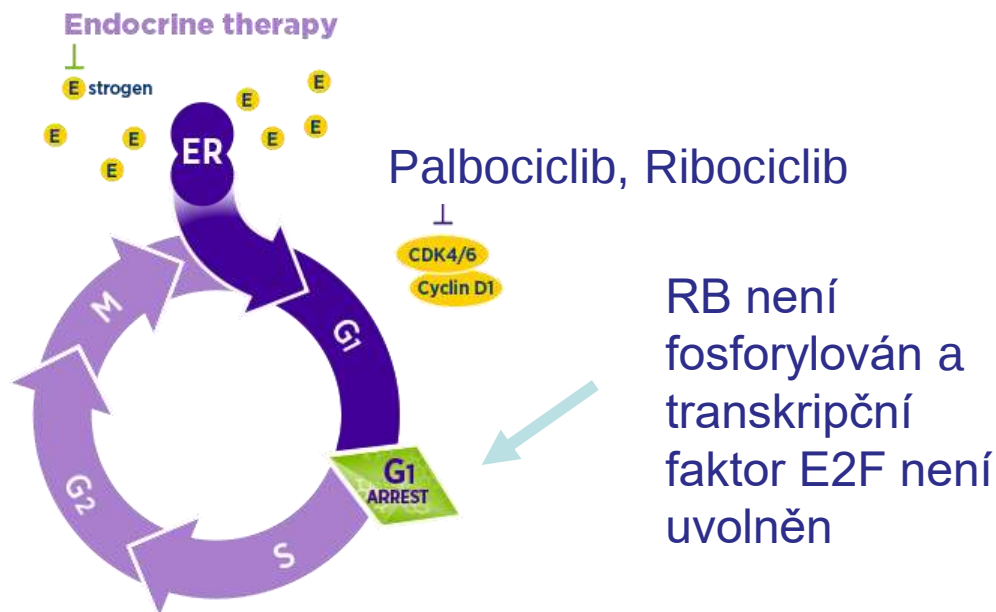
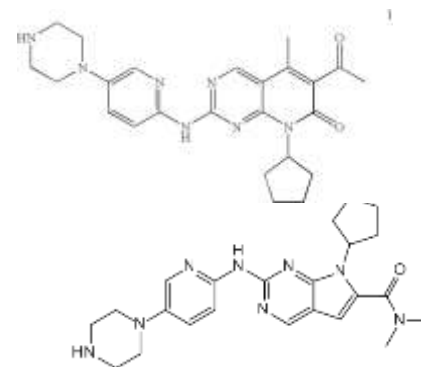
Inhibitory CDK4/6 (ser/thr kinázy, komplex s cyklinem D)

Palbociclib (2017)

Ribociclib (2017)

v kombinaci s anti-estrogenovou terapií schváleny pro terapii některých pokročilých nebo metastazujících karcinomů prsou

(efekt: inhibice G1-S přechodu, G1 arrest)

Cílené a biologické terapie

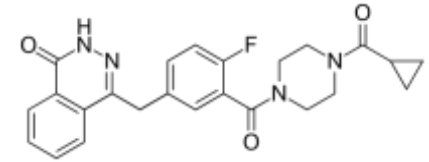
- Inhibitory tyrozinkináz
- Inhibitory ser/thr kináz
- **Inhibitory dalších bílkovin**
- Terapeutické protilátky
- Imunoterapie a CAR-T buňky

Inhibitory poly [ADP-ribózo] polymerázy 1 (PARP) (enzym klíčový pro base-excision repair)

Olaparib (Lynparza)

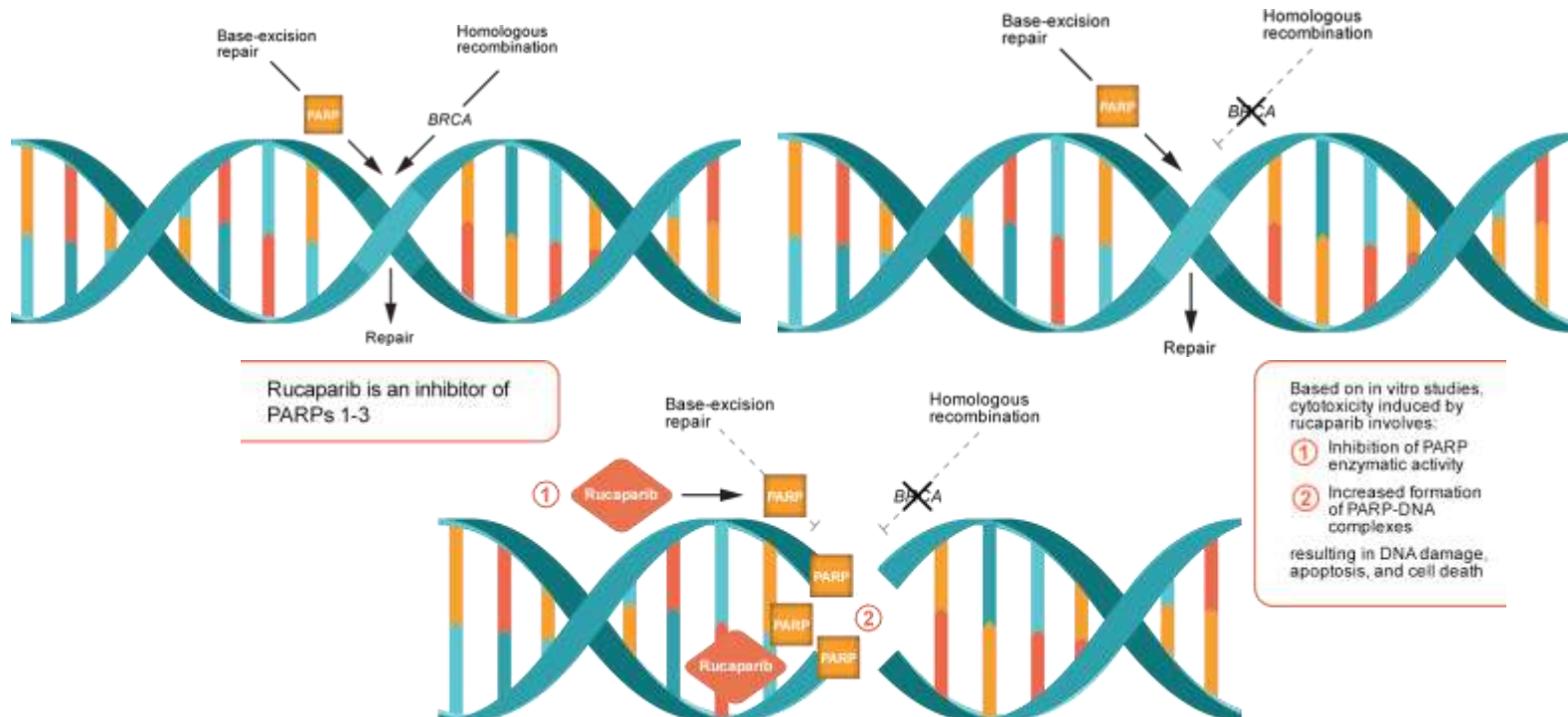
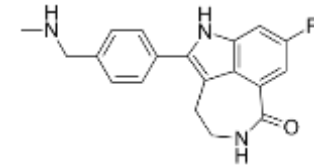
Inhibuje enzym PARP-1 (BER DNA repair)

Schválen 2014 (karcinom ovária s BRCA mutací)

Rucaparib (Rubraca)

Schválen 2016 (karcinom ovária s BRCA mutací)

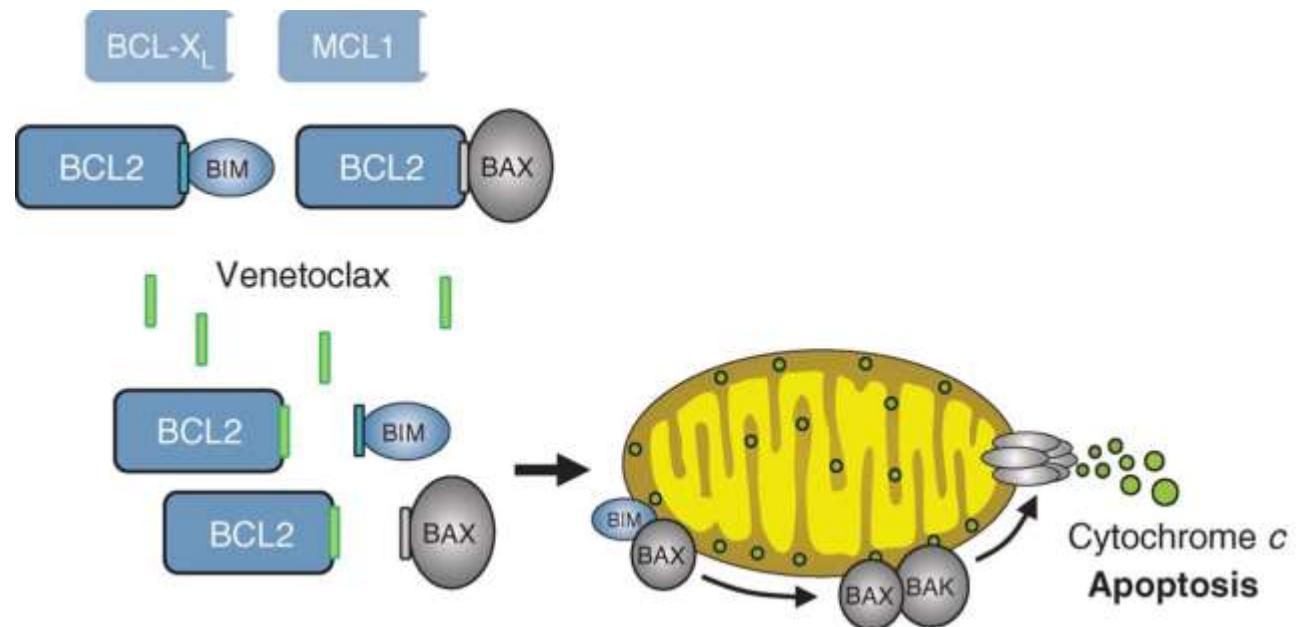
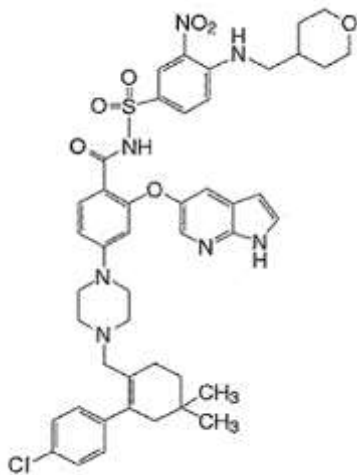
Inhibitor anti-apoptického proteinu Bcl-2

Abt199/VENETOCLAX

(schválen 2016 pro některé typy leukemií)

Blokuje efekt anti-apoptického proteinu Bcl-2.

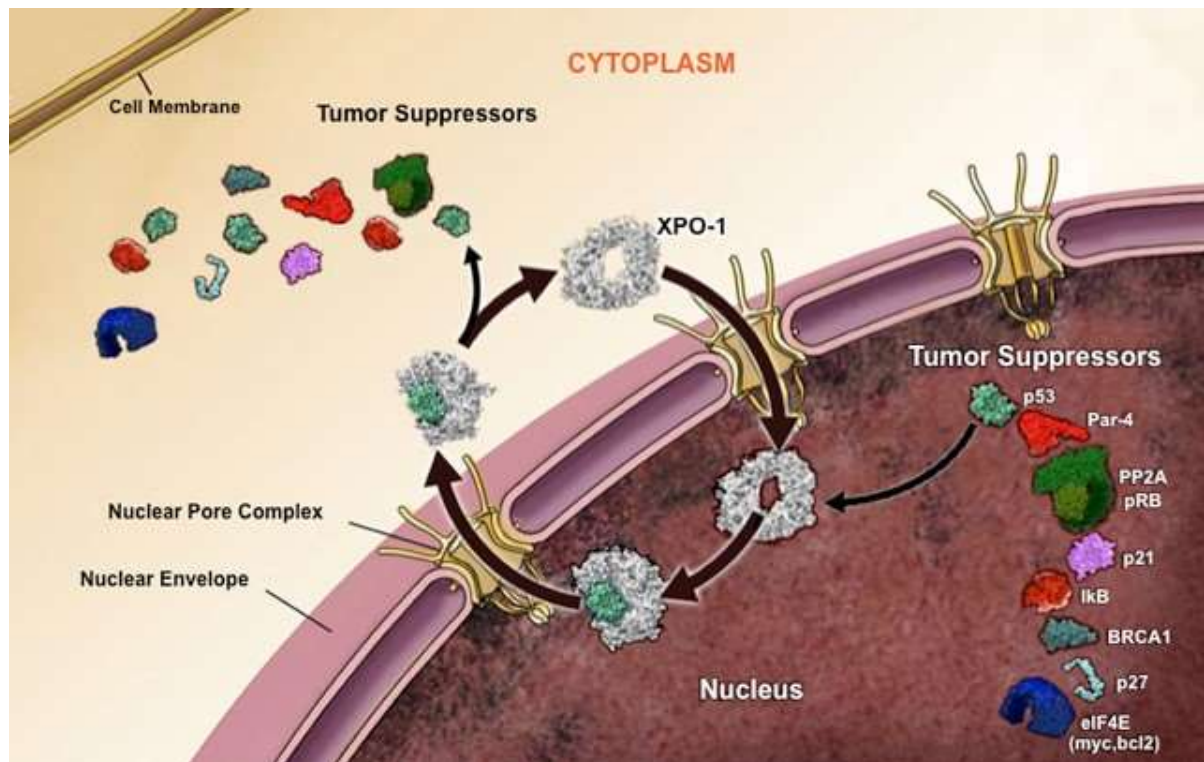
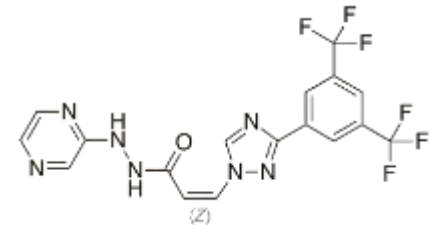
Inhibovaný Bcl-2 nemůže vázat pro-apoptické Bim a Bax → Aktivace vnitřní dráhy apoptózy

Inhibitor exportinu 1

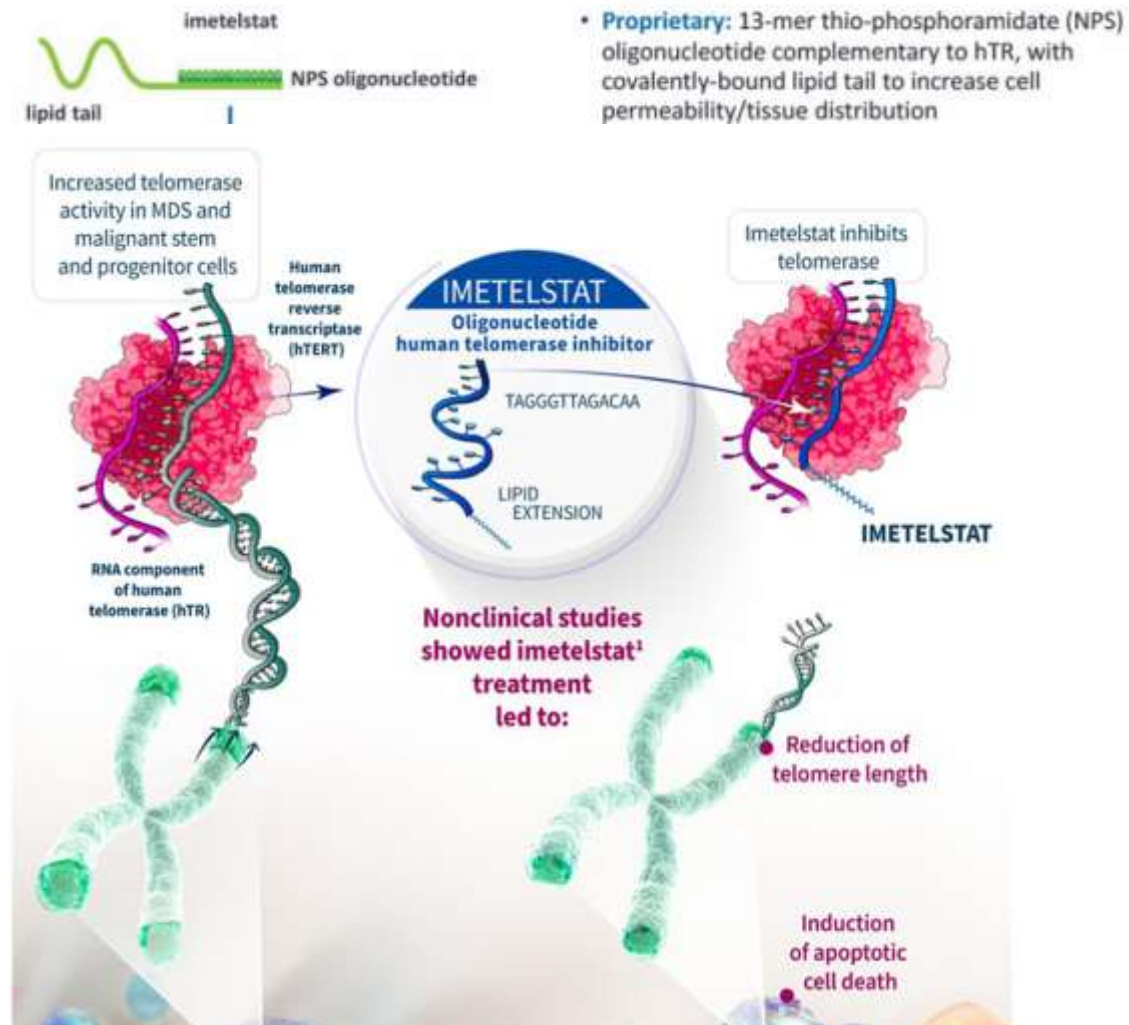
Selinexor (XPOVIO) je inhibitor nukleárního exportu (mnohočetný myelom)

Inhibuje exportin 1 (receptor pro transportní signál) a blokuje transport některých tumorsupresorů a mRNA mezi jádrem a cytosolem – retence tumorsupresorů v jádře

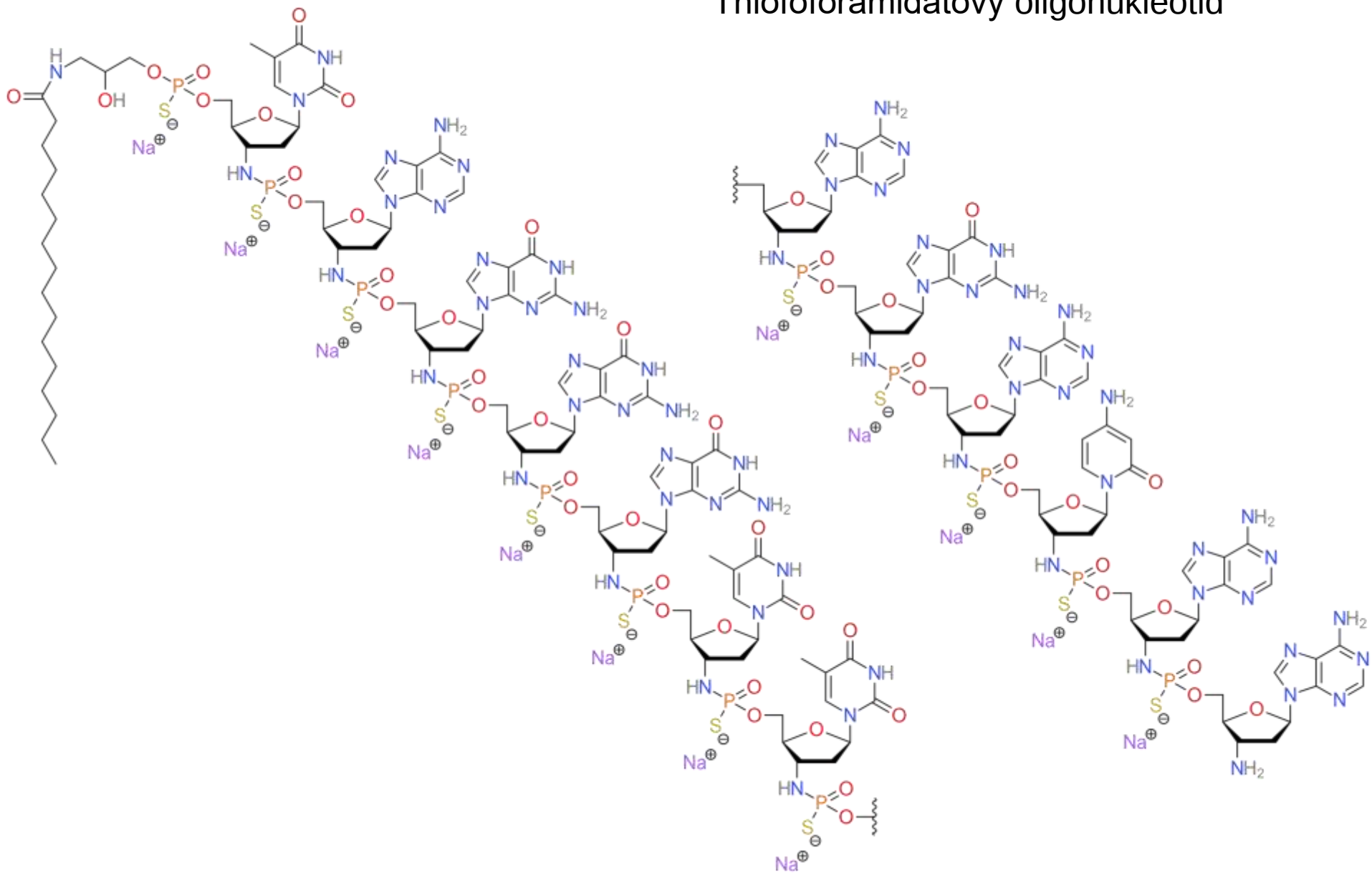

Inhibitor telomerázy **Imetelstat (Rytelo)** (2024)

kompetitivní inhibitor telomerázy, váže se na její RNA templátovou složku

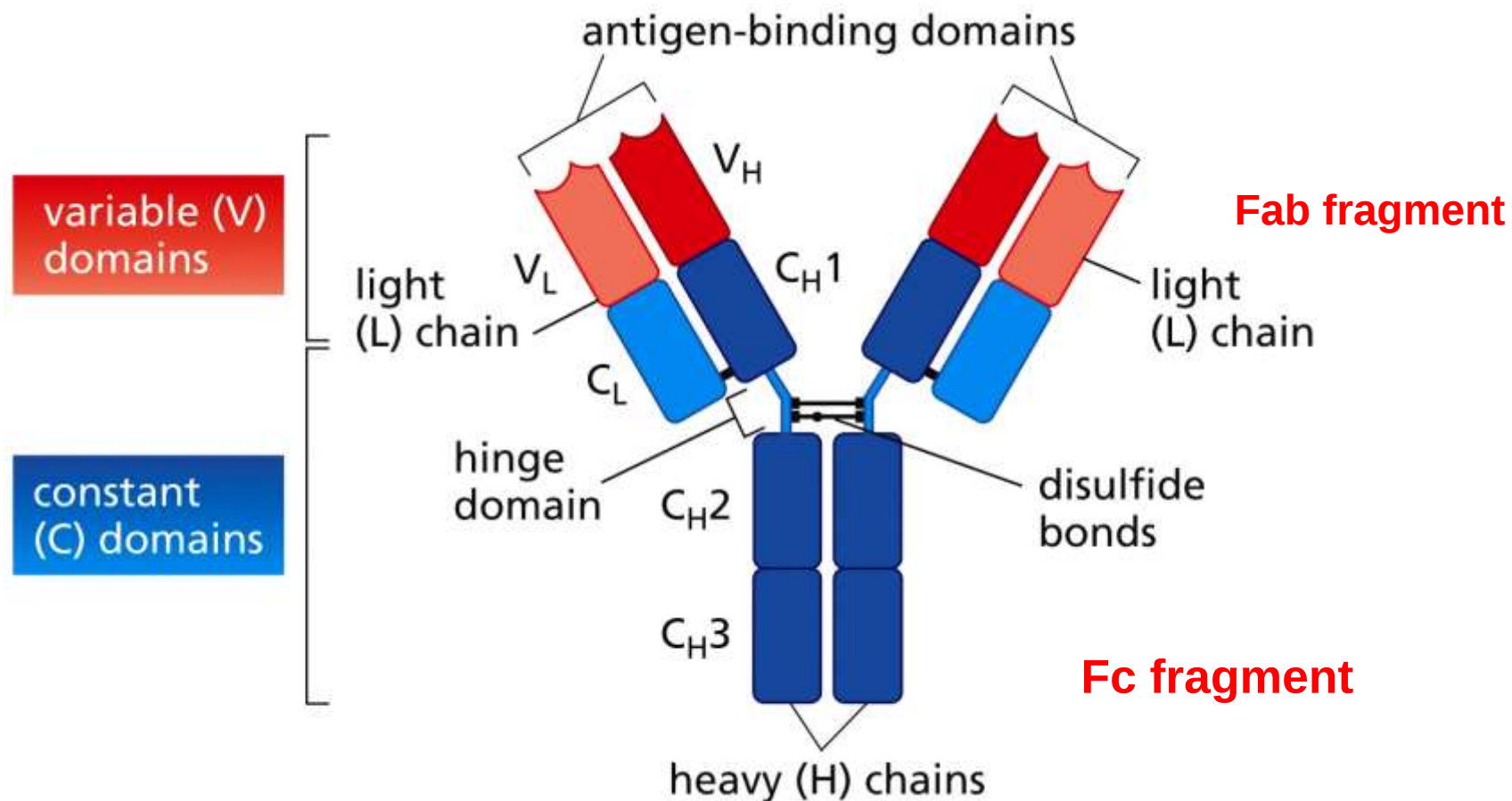
Thioforamidátový oligonukleotid

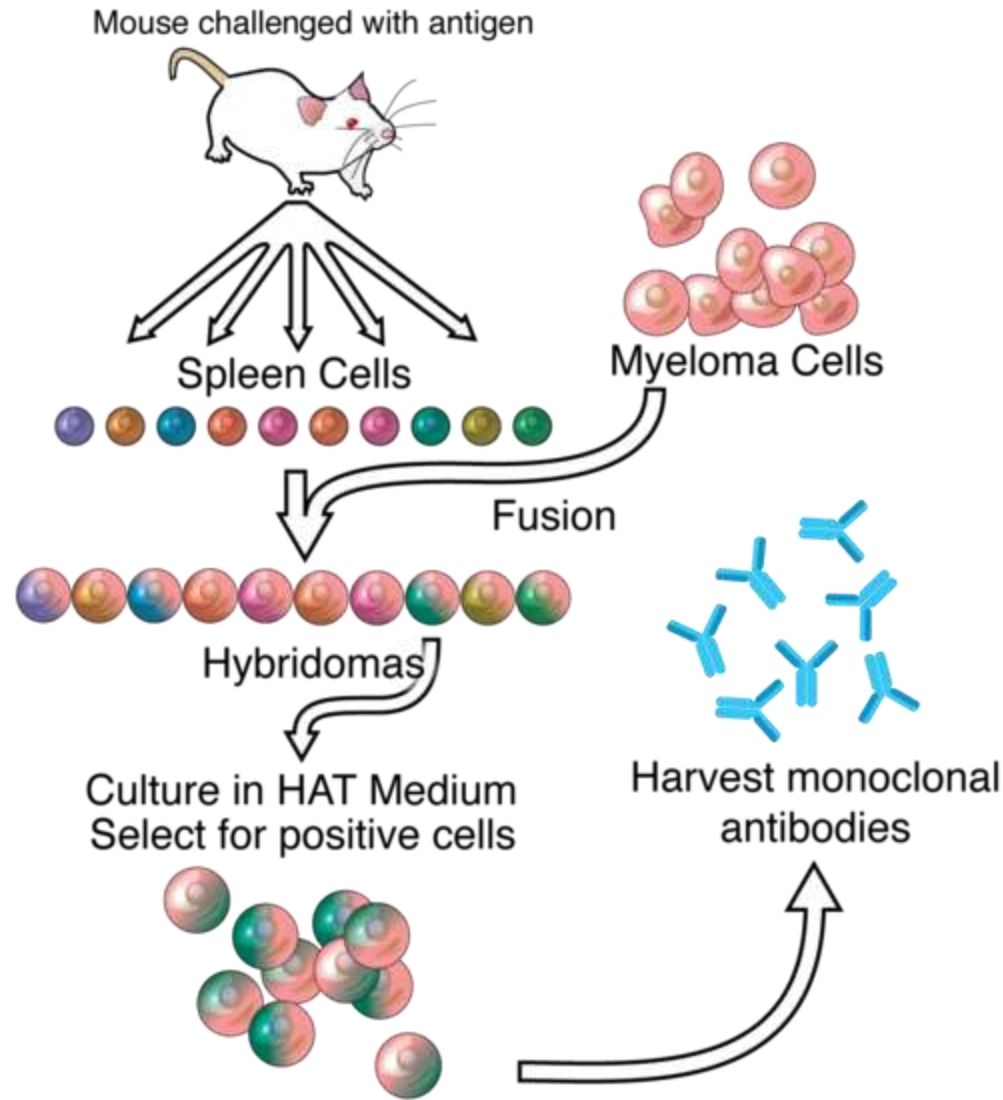
Cílené a biologické terapie

- Inhibitory tyrozinkináz
- Inhibitory ser/thr kináz
- Inhibitory dalších bílkovin
- **Terapeutické protilátky a jejich konjugáty**
- Imunoterapie a CAR-T buňky

Terapeutické protilátky a protilátkové konjugáty

Monoklonální protilátky a hybridomy

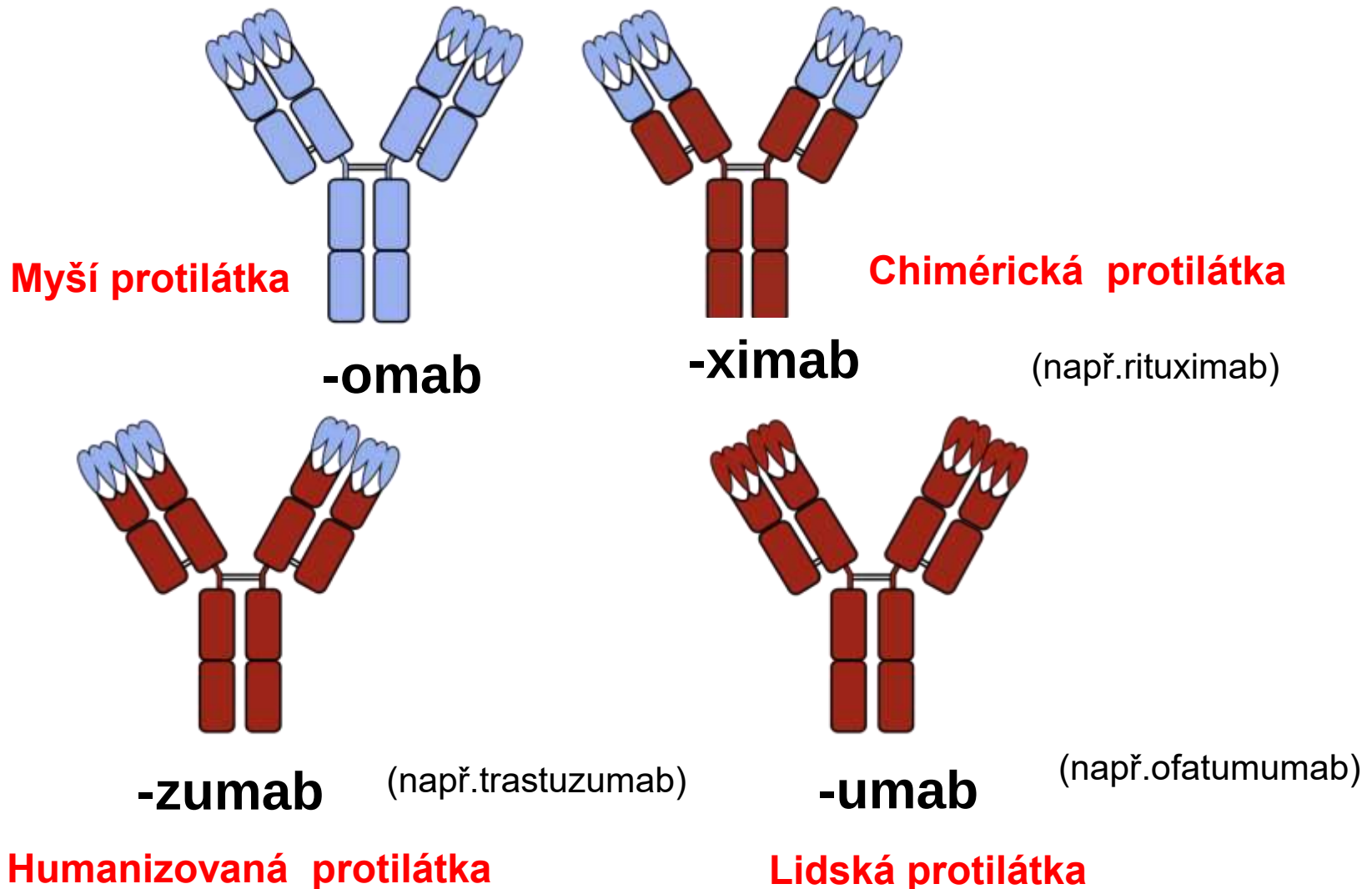

Myelomům chybí HGPRT (salvage purinů) a pokud aminopterin v HAT médiu naruší i de novo syntézu - přežijí jen fúzované lymfocyty s myelomy. Samotné lymfocyty mají omezenou životnost.

Vyředění a selekce klónů

Jak se ale vyhnout lidské imunitní odpovědi na myší protilátku při dlouhodobém/opakovaném podání ?

Monoklonální protilátky - nomenklatura

Terapeutické protilátky – mechanismus účinku

Fab fragmenty – vážou se na nádorový antigen (nejčastěji povrchový receptor nebo jeho solubilní ligand)

Fc fragmenty - přitahují imunitní buňky a aktivují komplement

- Protilátky narušují signalizaci od receptoru dovnitř buňky (**přímá toxicita**)
- Fc fragmenty **aktivují komplement** – lýza buněk a atrakce imunitních buněk (complement dependent cytotoxicity)
- Fc fragmenty **přitahují imunitní buňky**, hlavně cytotoxické T-lymfocyty, NK buňky a makrofágy – indukce fagocytózy nebo apoptózy cytotox. látkami (antibody dependent cell-mediated cytotoxicity)

anti CD20

(Rituximab)

lymfomy a některé leukemie (1998)

anti EGFR-1/ HER1 - epidermal growth factor receptor

(Cetuximab, necitumumab, panitumumab)

kolorektální karcinom (2004), některé karcinomy plic

anti EGFR-2/HER2

(Herceptin alias trastuzumab, pertuzumab)

karcinom prsu (2000)

Anti PDGFR (platelet-derived growth factor receptor)

(Olaratumab, sarkomy (2016)

anti VEGF (ligand receptoru VEGFR, vascular endothelial growth factor)

(Bevacizumab)

Inhibitor angiogeneze, širší spektrum solidních nádorů (2005)

anti CD20

(Rituximab)

lymfomy a některé leukemie (1998)

CD 20

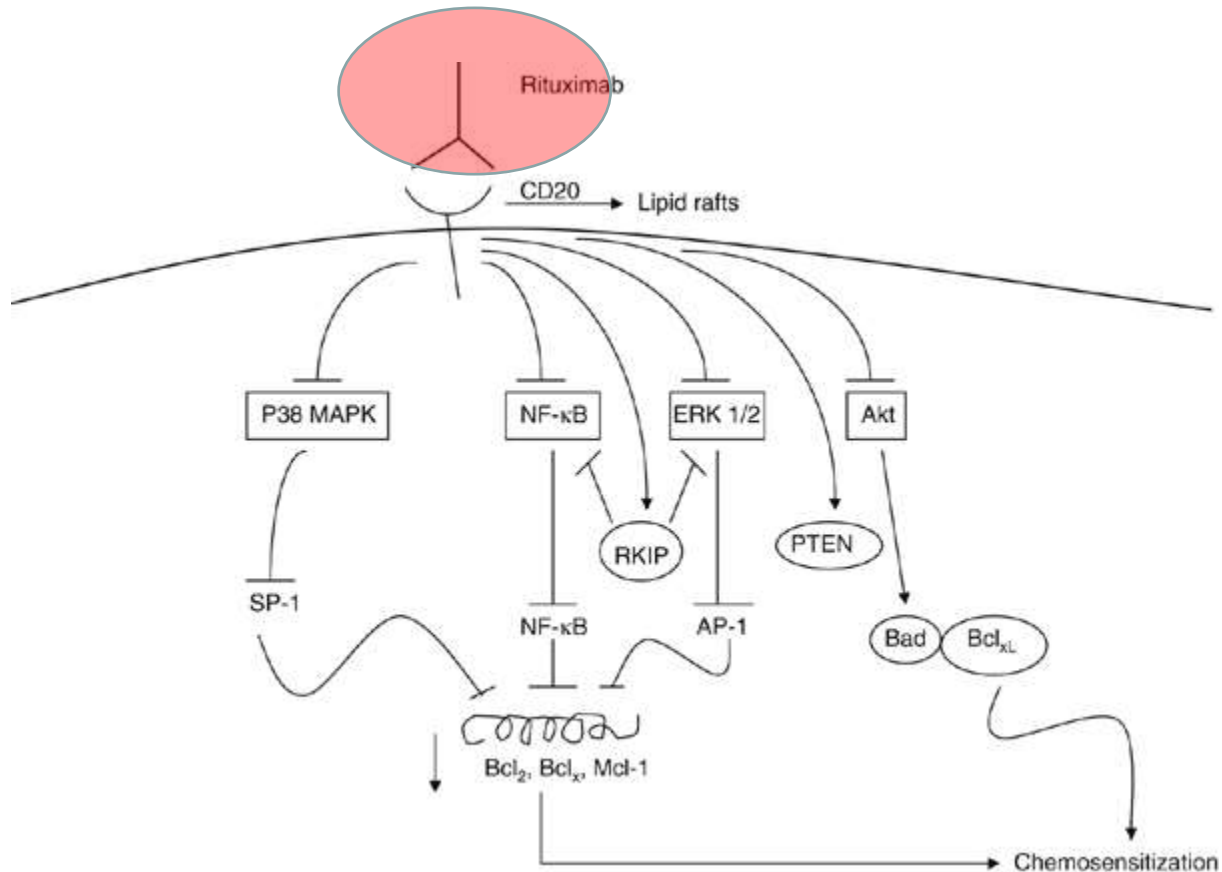
exprimován na povrchu B-lymfocytů důležitý pro jejich maturaci a proliferaci

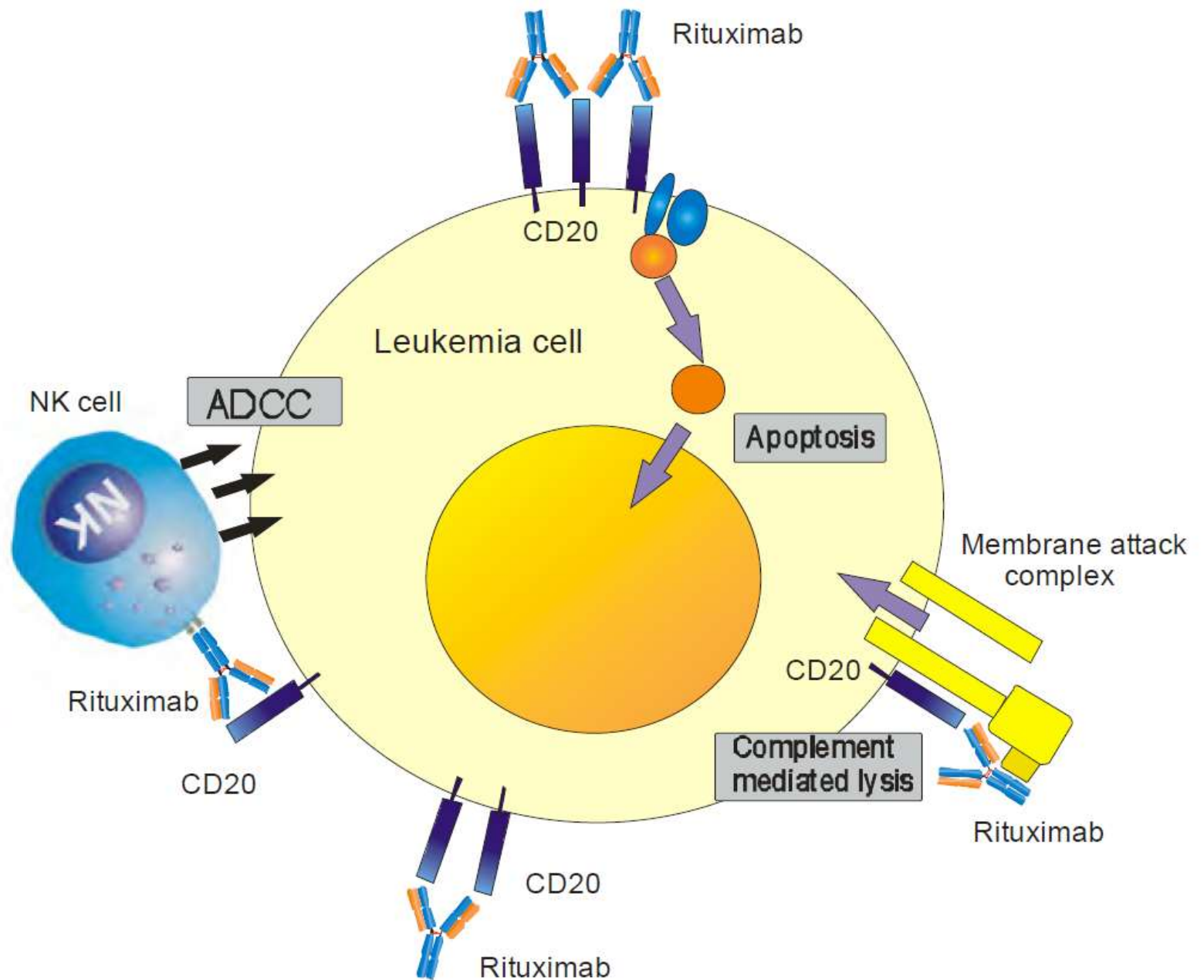
Kaskáda:

MAPK

NFκB

PI3K/Akt

anti HER1/EGFR-1/ERBB

(Cetuximab, necitumumab, panitumumab)

kolorektální karcinom a nádory hlavy a krku

EGFR-1/ HER1/

(human epidermal growth factor receptor 1)

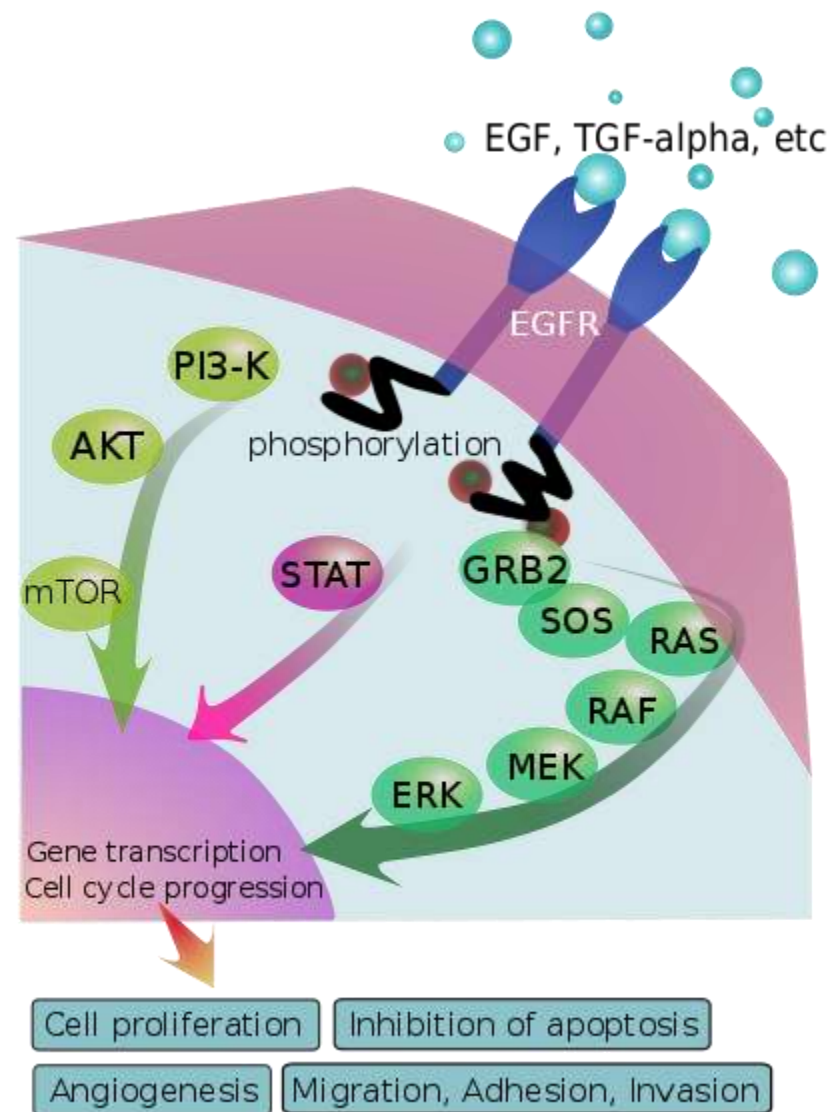
mutace a overexprese u různých nádorů

Kaskáda:

RAS

STAT

PI3K/Akt

Anti HER2 (Herceptin alias trastuzumab, pertuzumab)

(2000 schválen pro terapii HER+ karcinomu prsu)

HER2/EGFR2/neu

Receptorová tyrozinkináza

(human epidermal growth factor receptor 2)

Kaskáda:

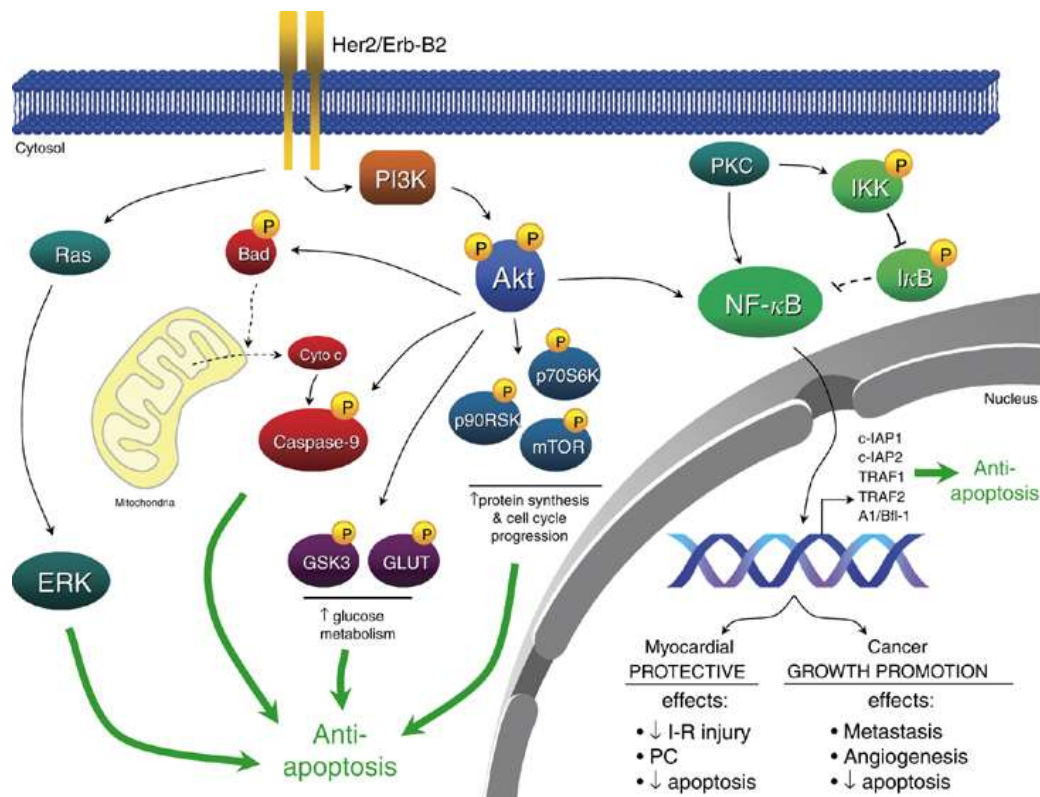
PI3K/Akt

RAS

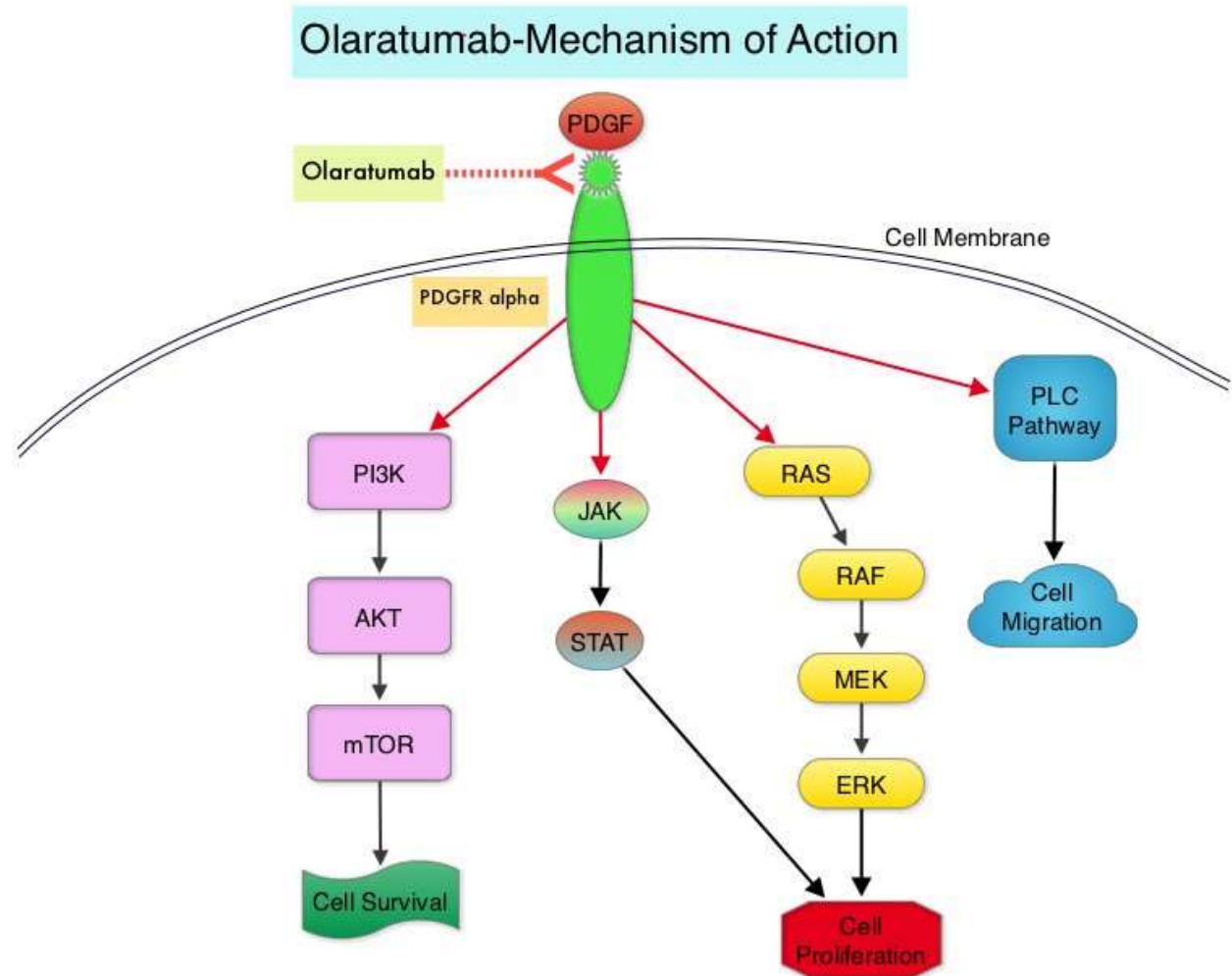
PKC

....

**Amplifikován nebo overexprimován
u 15-30 procent nádorů prsu**

Anti PDGFR (platelet-derived growth factor receptor)
(Olaratumab, sarkomy (2016))

anti VEGF-A (Avastin alias Bevacizumab)

Schválen jako **inhibitor angiogeneze**

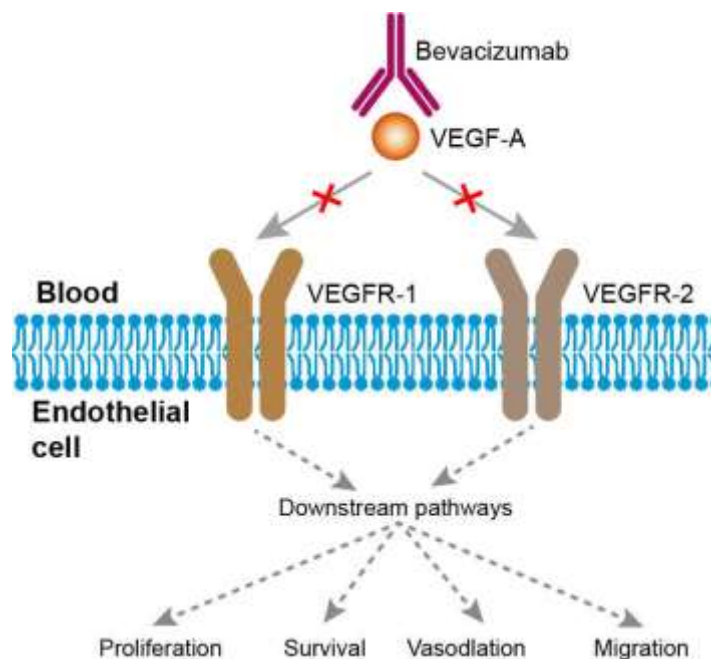
Širší spektrum solidních nádorů

VEGF-A (vascular endothelial growth factor)

je ligand receptoru VEGFR-1 a VEGFR-2

SIGNALIZACE ZODPOVĚDNÁ ZA ANGIOGENEZI

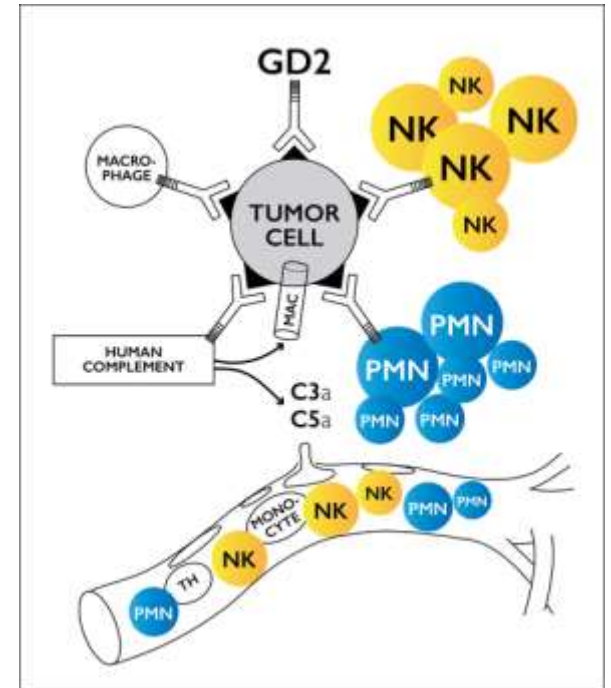
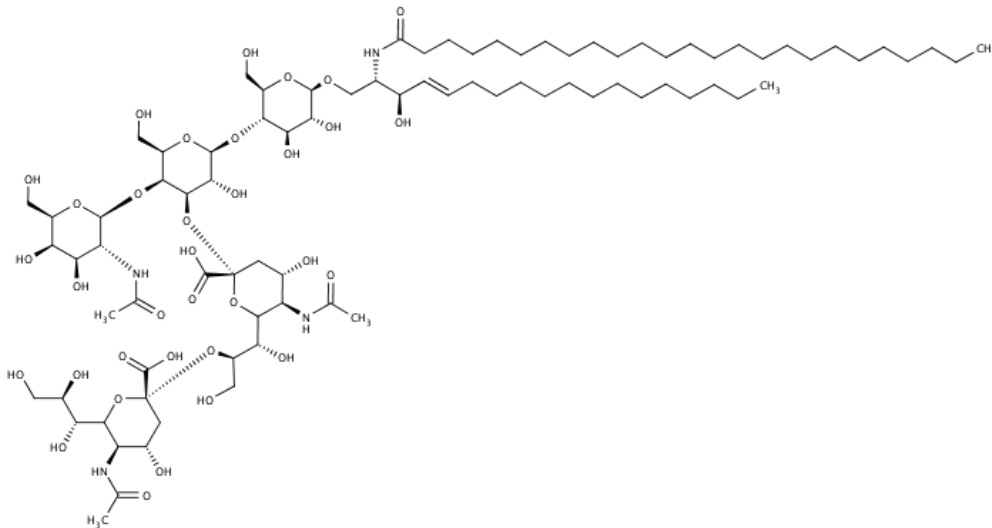
(migrace endotelových buněk, jejich dělení, aktivita MMP)

Danyelza (Naxitamab)

monoklonální protilátka proti **glykolipidu** GD2 na povrchu buněk některých neuroblastomů

GD2 – na povrchu nádorů neuroektodermálních buněk

Terapeutické protilátky – mechanismus účinku

Fab fragmenty – vážou se na nádorový antigen (nejčastěji povrchový receptor nebo jeho solubilní ligand)

Fc fragmenty - přitahují imunitní buňky a aktivují komplement

- Protilátky narušují signalizaci od receptoru dovnitř buňky (**přímá toxicita**)
- Fc fragmenty **aktivují komplement** – lýza buněk a atrakce imunitních buněk (complement dependent cytotoxicity)
- Fc fragmenty **přitahují imunitní buňky**, hlavně cytotoxické T-lymfocyty, NK buňky a makrofágy – indukce fagocytózy nebo apoptózy cytotox. látkami (antibody dependent cell-mediated cytotoxicity)

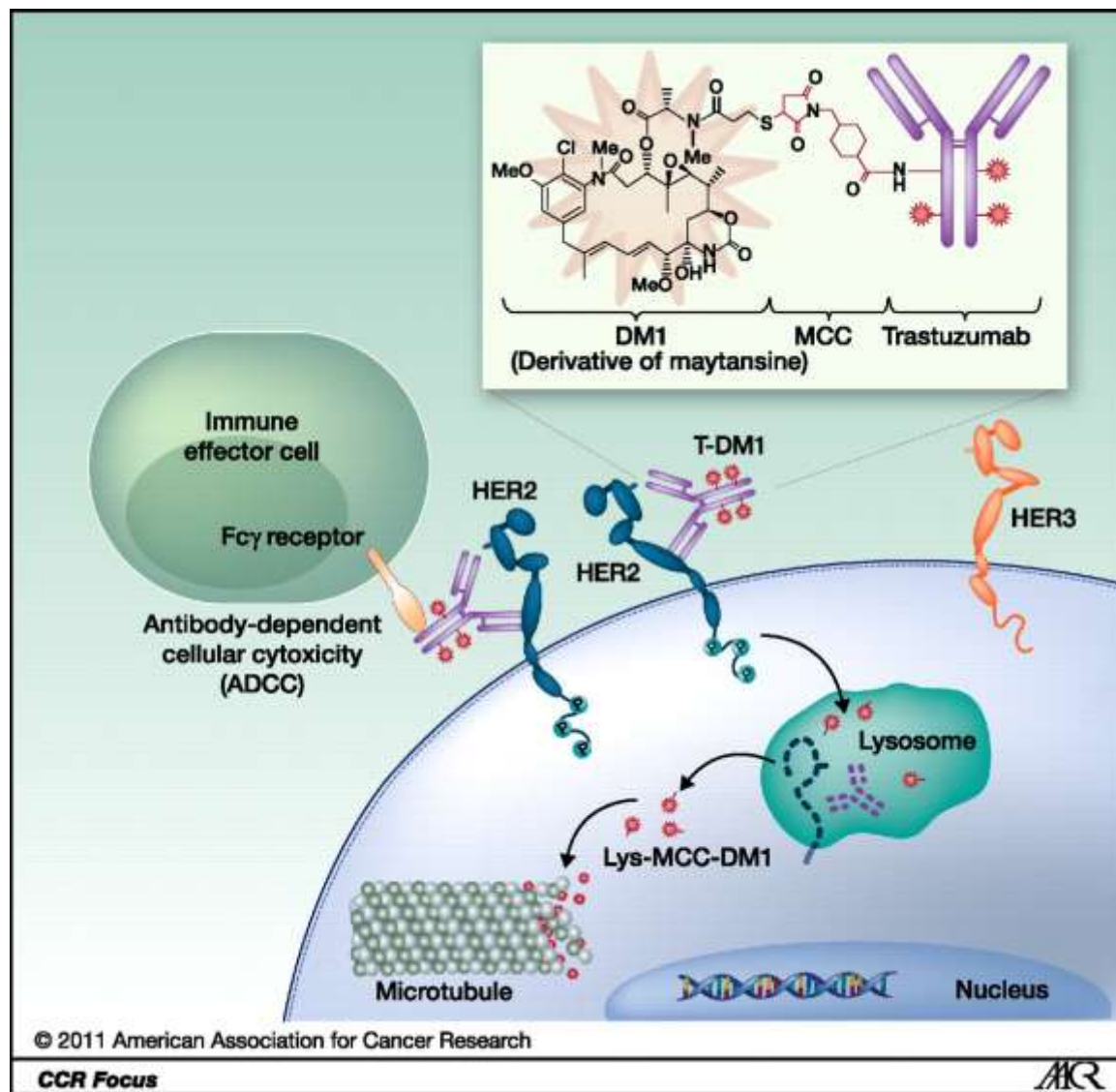
Konjugované protilátky mohou nést k buňce nebo do ní cytotoxické látky- Cytostatika nebo radiokativní zářiče

Konjugované terapeutické protilátky

- s cytostatikem
- s radioaktivním izotopem

Konjugované protilátky s cytostatikem

Anti HER2 (trastuzumab)+inhibitor polymerace MT(maytansin)

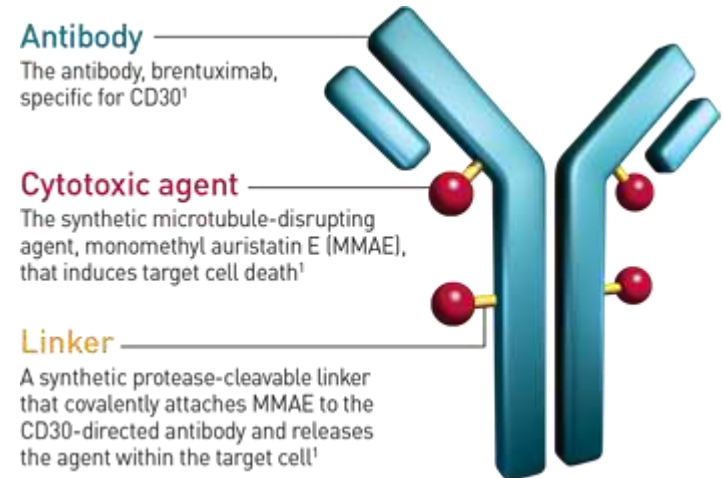
Použití:
Karcinomy prsu
HER2+
adenokarcinom
žaludku a jícnu

Konjugované protilátky s cytostatikem

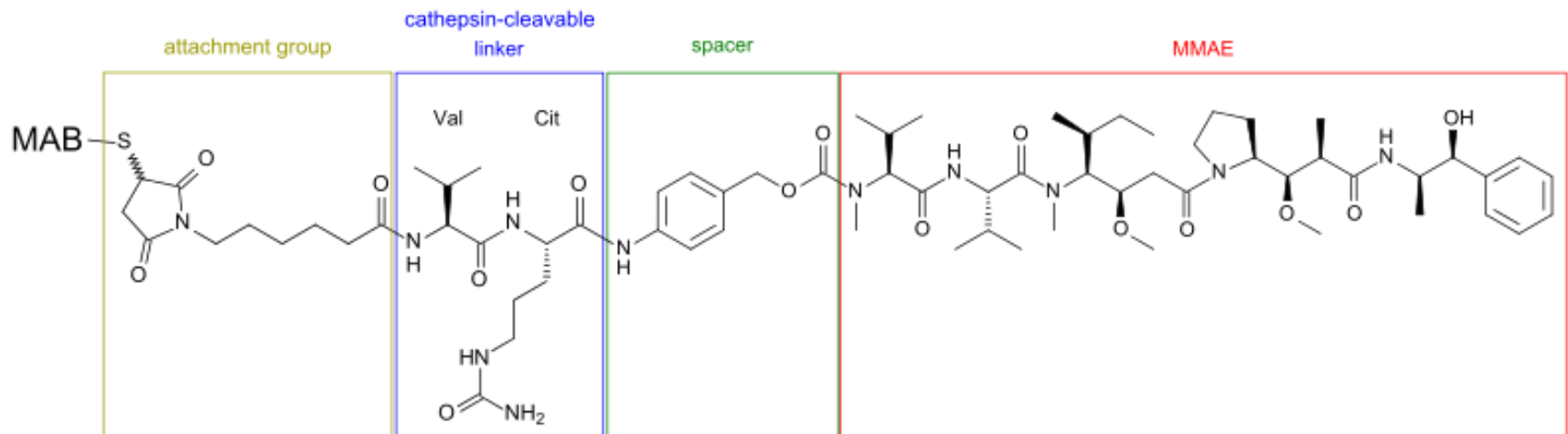
Brentuximab vedotin (Adcetris)

Anti CD30 protilátka konjugovaná s
*monomethylauristatinem (inhibitor
polymerace MT)*

Pro terapii některých lymfomů

Internalizace a uvolnění cytostatika katepsinem/ny

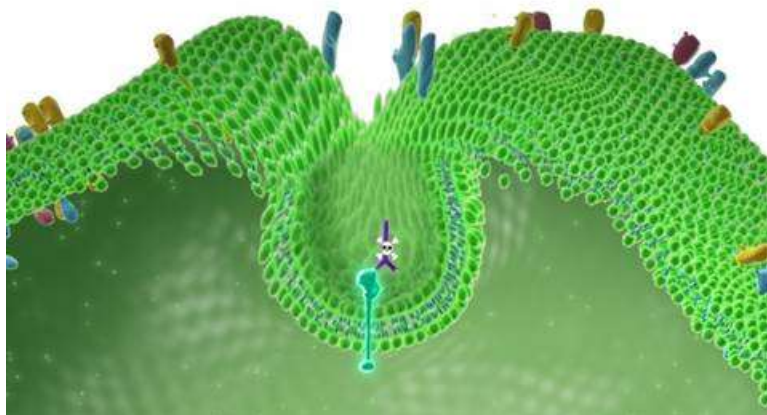
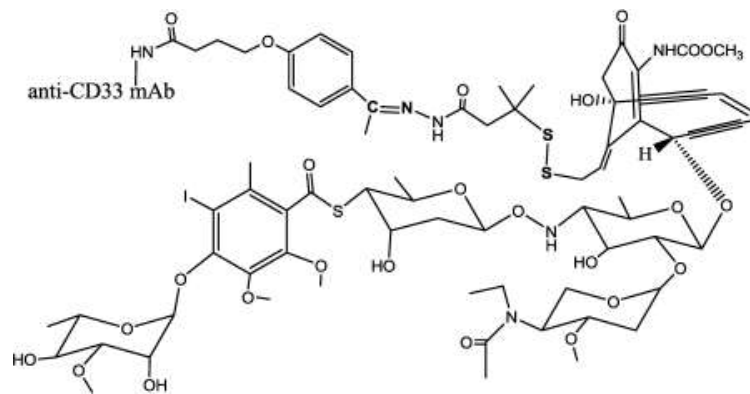
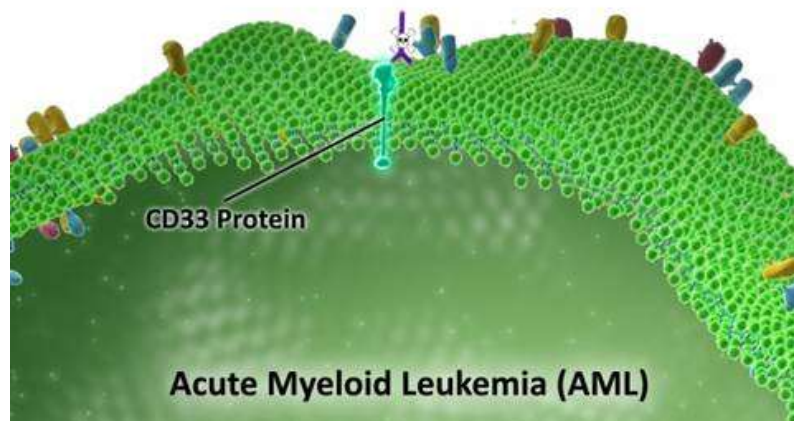
Konjugované protilátky s cytostatikem

Mylotarg (anti CD33 + bakteriální antibiotikum kalicheamycin)

Besponsa (anti CD22 + bakteriální antibiotikum kalicheamycin

Leukemie a lymfomy

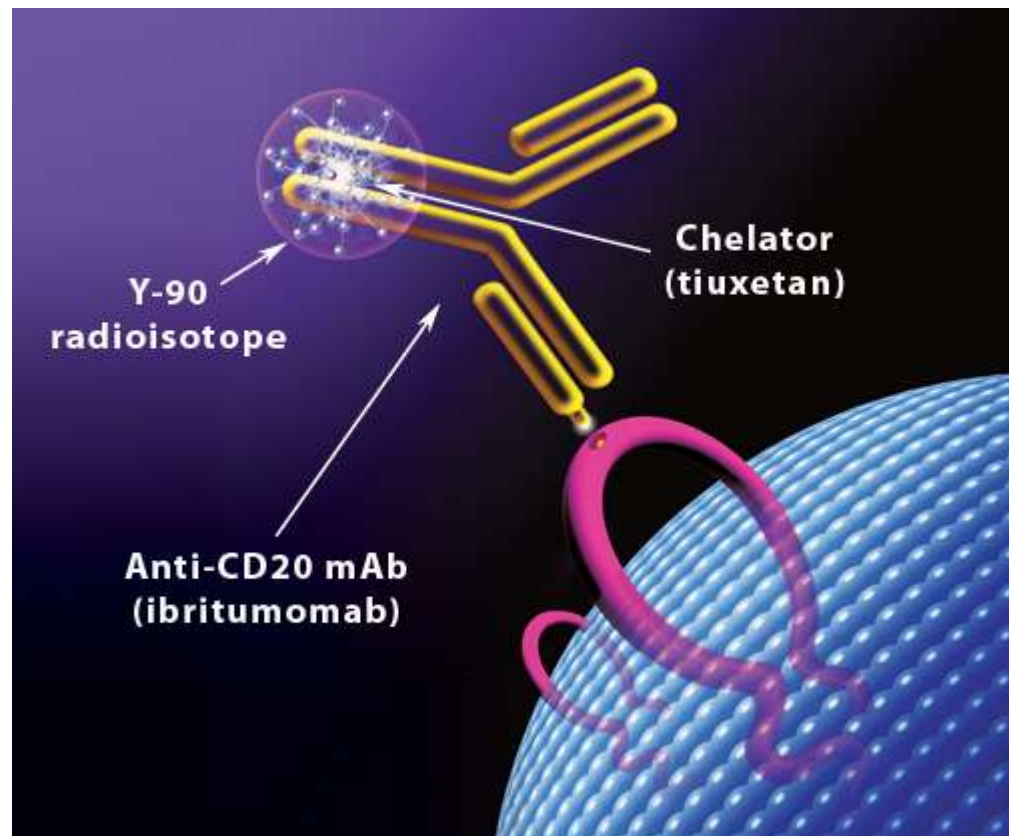
Po internalizaci a okyselení dojde k uvolnění kalicheamycinu. Vazba na DNA a vytváření ds zlomů.

Konjugované protilátky s radioaktivním zářičem

Bexxar (anti CD20 + iód 131)

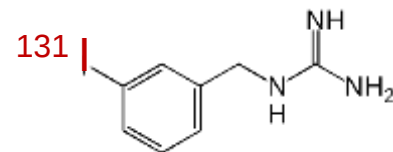
Zevalin (anti CD20 + indium 120 nebo yttrium 90)

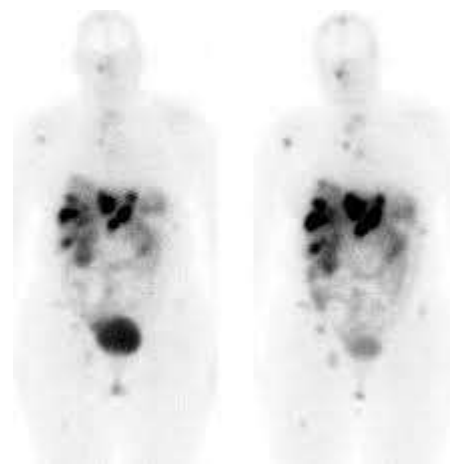
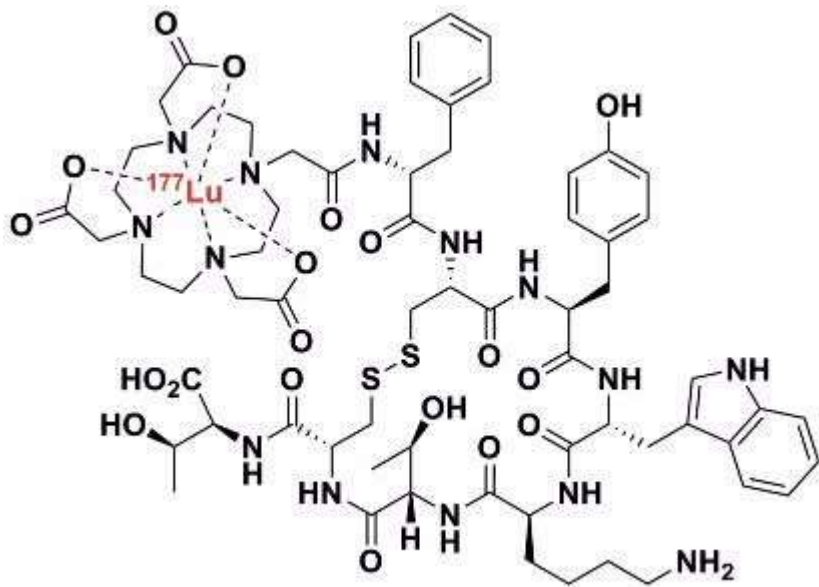
Použití:
Některé lymfomy a
CLL

Jiné biomolekuly s konjugovaným radioaktivním zářičem

lobenguane – analog noradrenalinu rozeznávaný receptorem jako noradrenalin
konjugovaný s ¹³¹I
(neuroendokrinní nádory nadledvin)

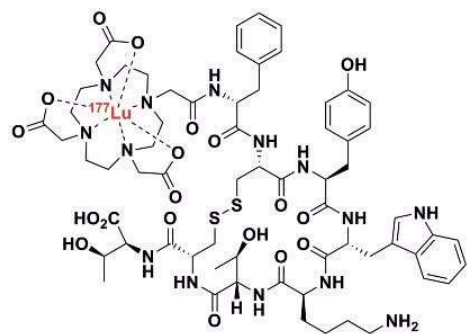
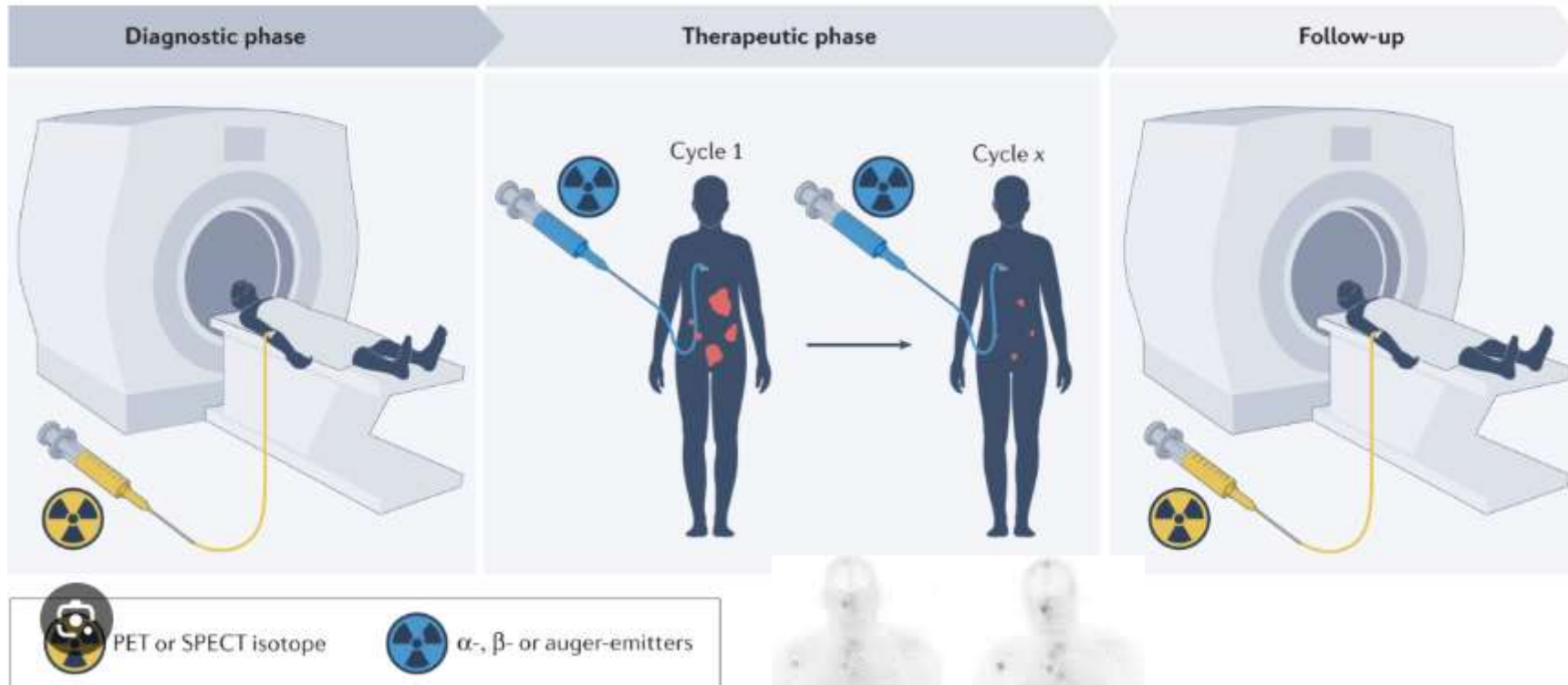

Lutathera – peptid s konjugovaným izotopem ¹⁷⁷Lu,
rozeznáván somatostatinovým receptorem 2 (neuroendokrinní nádory)

Theranostics

Terapie i diagnostika v jednom – „theranostics“

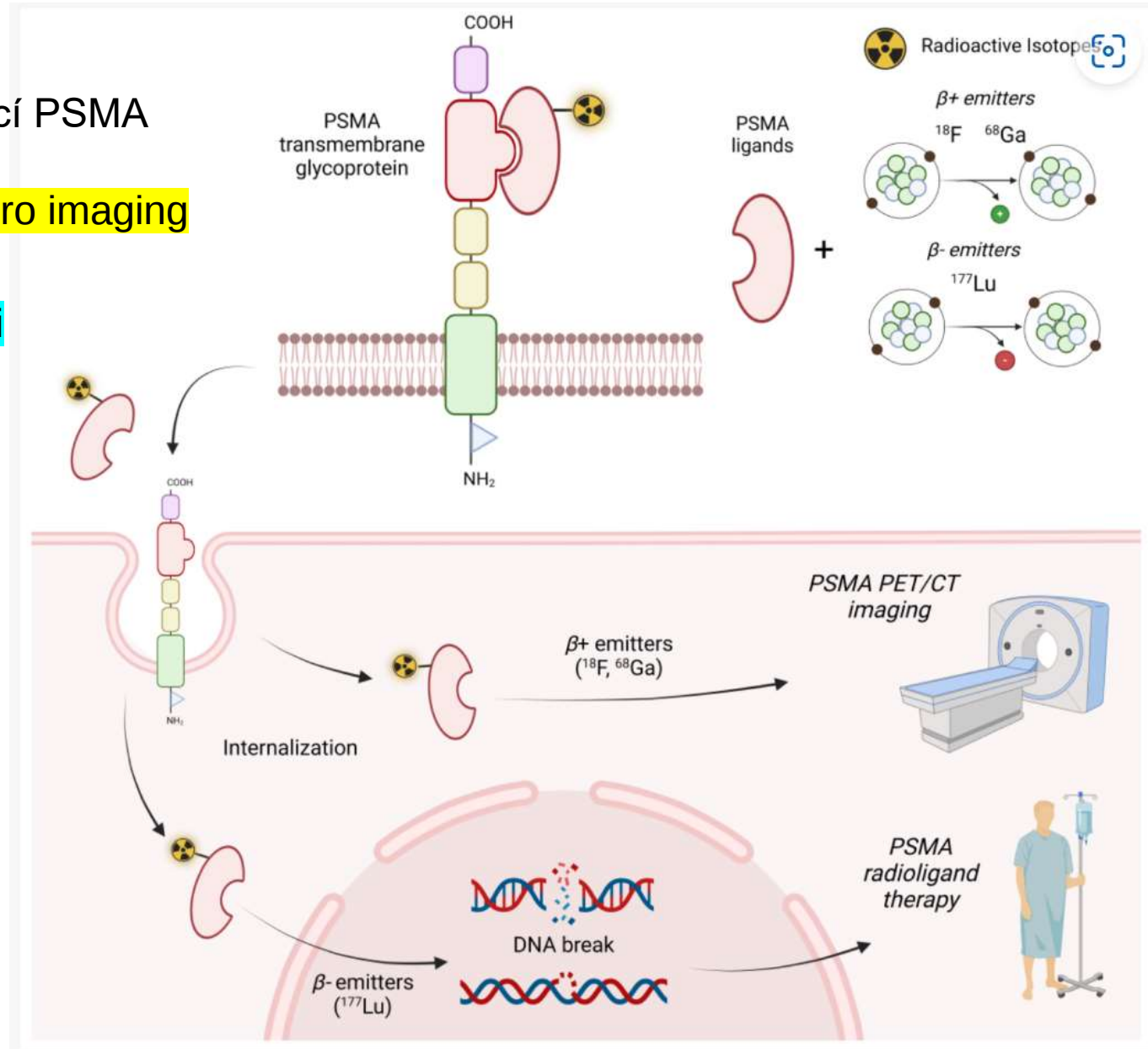

OCTREOTIDE peptid s konjugovaným izotopem ¹⁷⁷Lu
OCTREOTIDE peptid s konjugovaným izotopem ⁶⁸Ga

PSMA – prostate specific membrane antigen na povrchu CA prostaty

ligand rozeznávající PSMA

- ^{18}F nebo ^{68}Ga pro imaging
- ^{177}Lu pro terapii

Cílené a biologické terapie

- **Inhibitory tyrozinkináz**
- **Inhibitory ser/thr kináz**
- **Inhibitory dalších bílkovin**
- **Terapeutické protilátky a jejich konjugáty**
- **Imunoterapie a CAR-T buňky**

Inhibice imunitního checkpointu (immune checkpoint inhibitors)

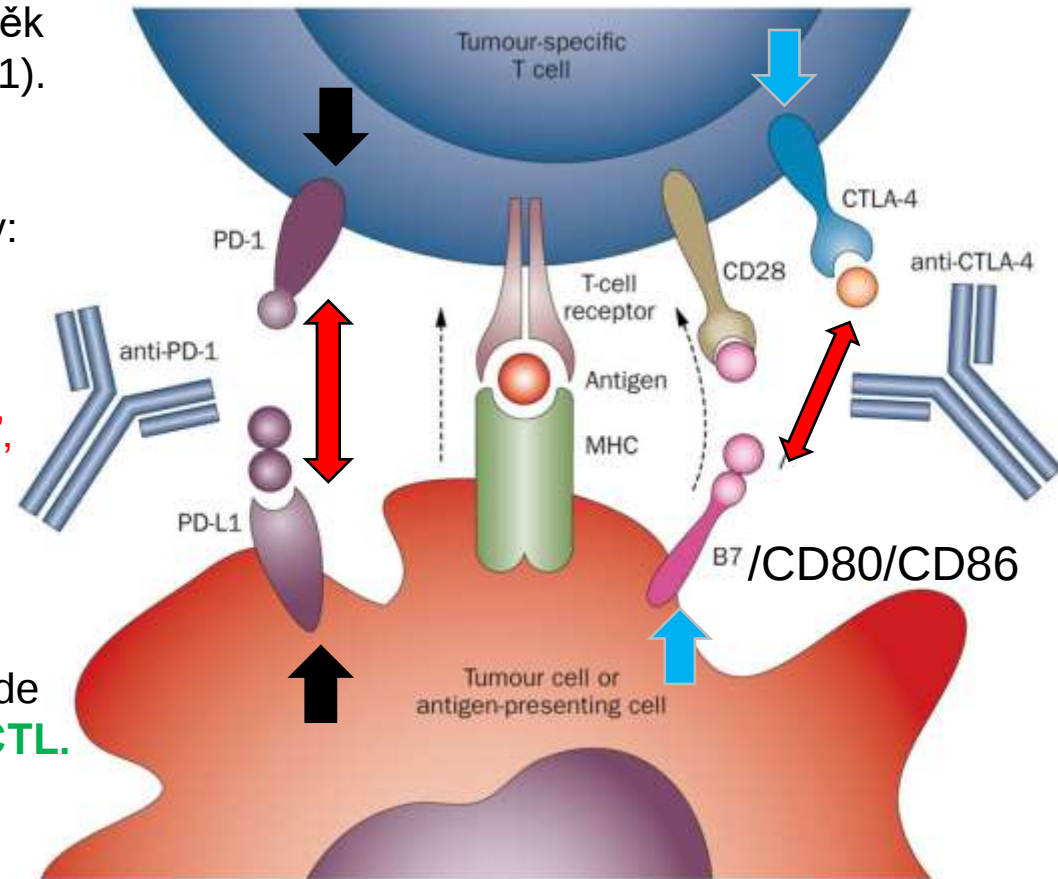
cíl: odstranění suprese cytotoxické odpovědi T-buněk

Nádory a APC exprimují na povrchu buněk **PD-L1** (programmed cell death 1 ligand 1). APC exprimují **CD80/CD86/B7**

PD-L1 a B7 interagují se svými protějšky: **PD1** receptorem a **CTLA-4** na povrchu T-buněk.

Tyto interakce oslabují imunitní odpověď, představují „**BRZDU**“ (brání aktivaci a proliferaci T- buněk)

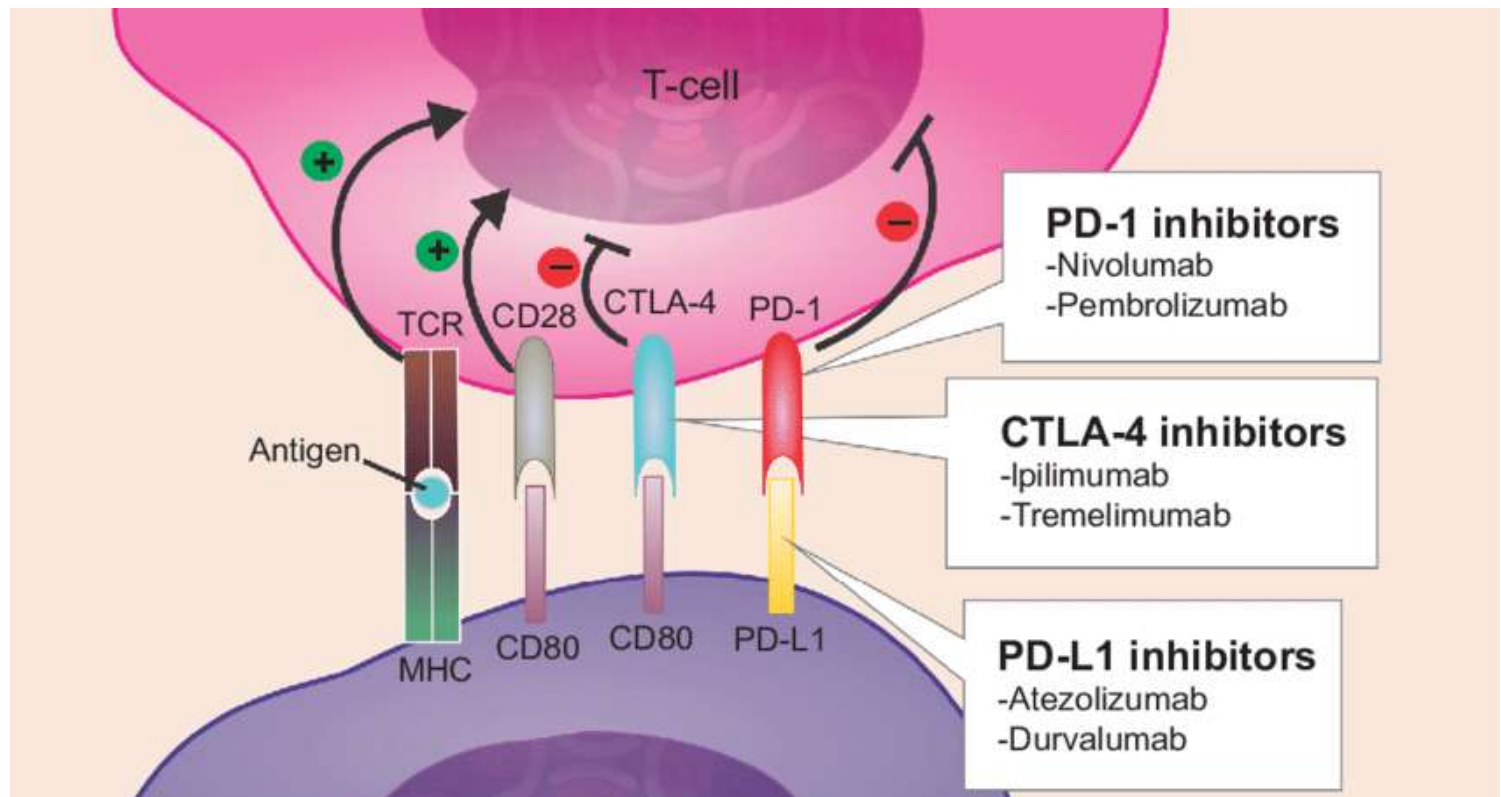
Uvolnění „brzdy“ kompeticí s **protilátkou proti PD1 nebo PD-L1 nebo CTLA-4** vede ke **spuštění imunitní odpovědi přes CTL**.

Ipilimumab, tremelimumab - anti-CTLA-4 (2011)

Pembrolizumab - anti-PD-1 (2014)

Atezolizumab - anti-PD-L1 (2016)

Cíl: aktivace CTL narušením negativní signalizace mezi nádorem a T-buňkami a dendritickými buňkami a T-buňkami

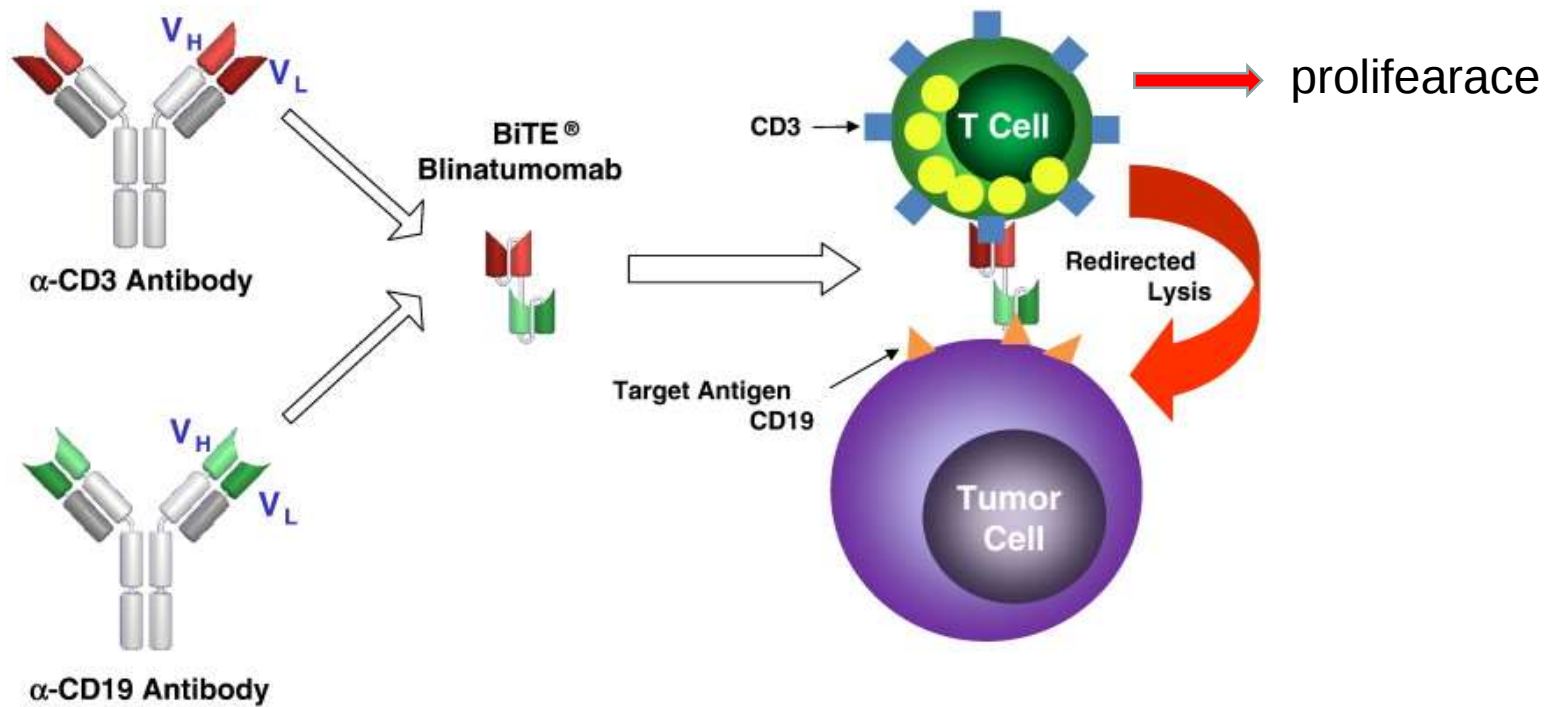
BiTEs (bispecific T-cell Engagers)

Blinatumomab (BLINCYTO)

– chiméra s dvěma vazebnými místy: **anti CD19** (na maligních a normálních B-buňkách) a **anti CD3** (na T-buňkách, část TCR)

Cíl: „**Spoj nádor s T-buňkami a aktivuj je**“

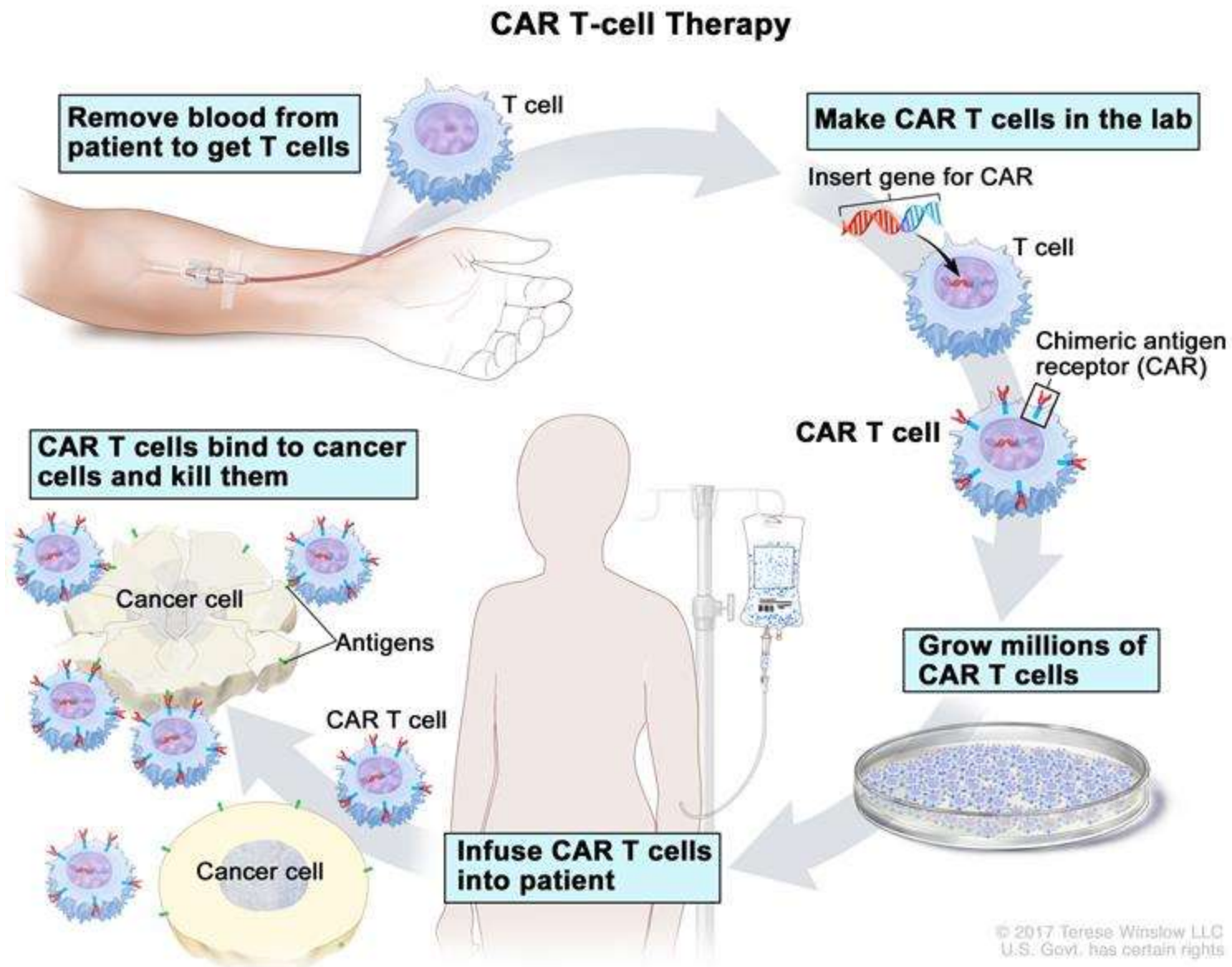
Schváleno pro některé B-buněčné leukemie

CAR-T buňky

T-lymfocyty exprimující Chimerický transgenní Antigenní Receptor

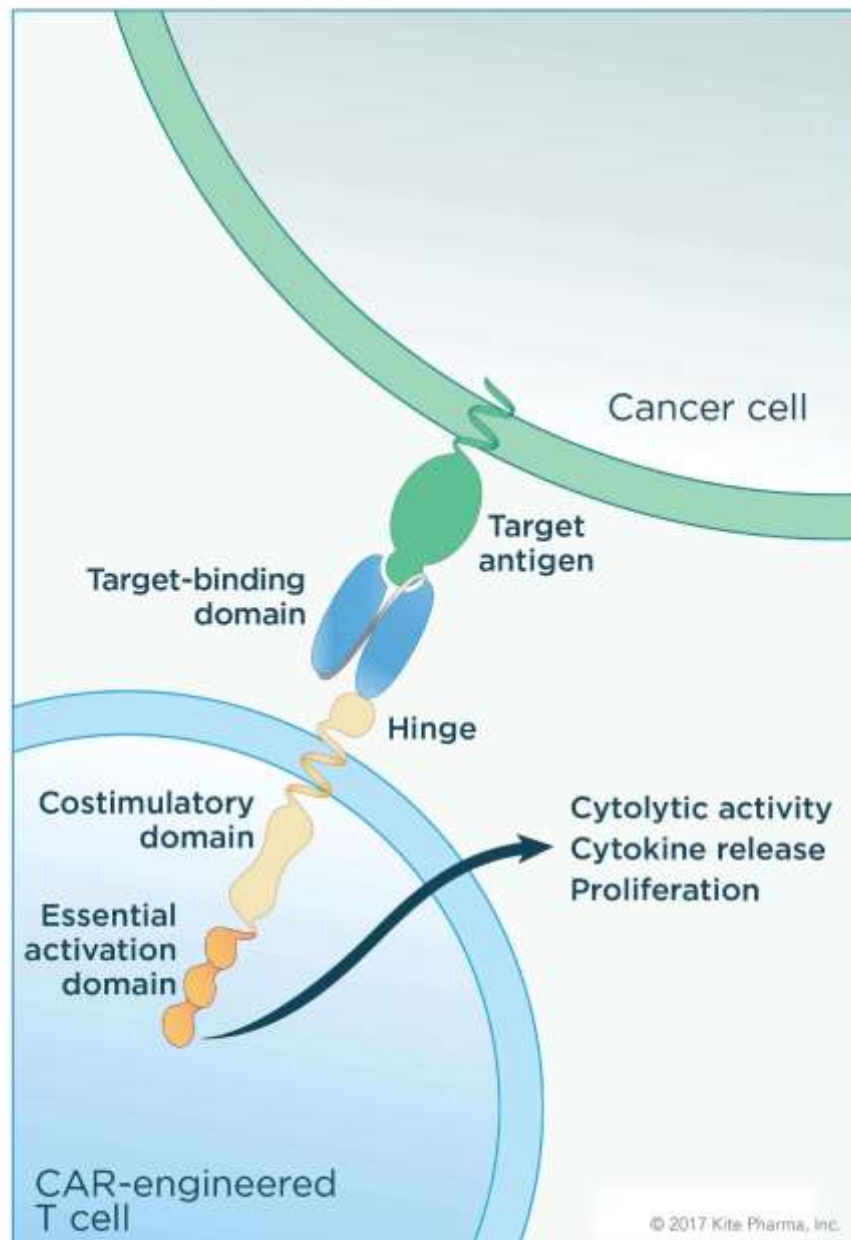
Úprava T-buněk tak, aby rozeznávaly konkrétní povrchový marker nádorových buněk

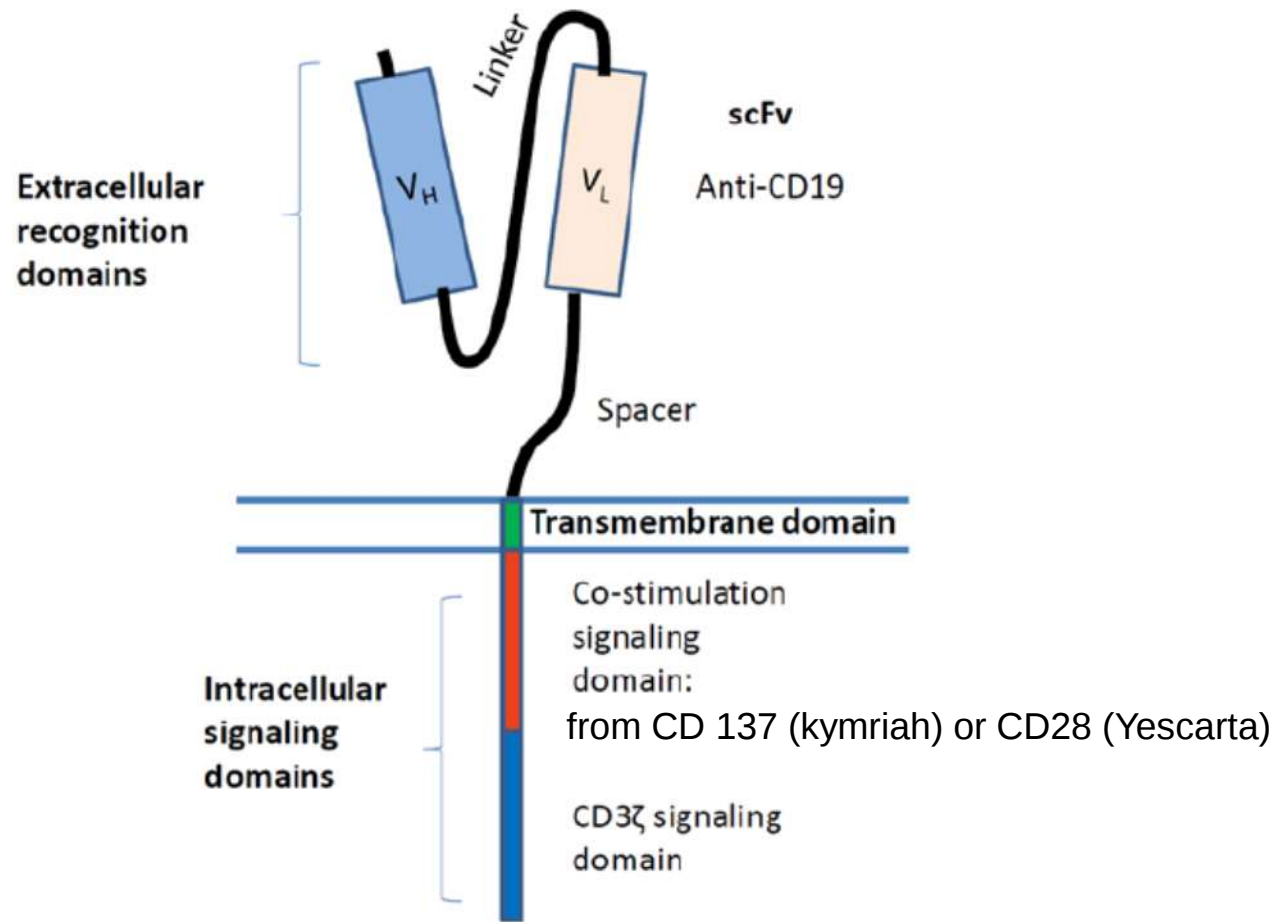
Kymriah (anti CD19 CAR)
Yescarta (anti CD19 CAR)

Izolace a modifikace T-buněk
pacienta tak aby rozeznávaly
protein over-exprimovaný na
povrchu nádorové buňky a
spustily cytotoxickou odpověď

CHIMERIC ANTIGEN RECEPTOR (CAR)

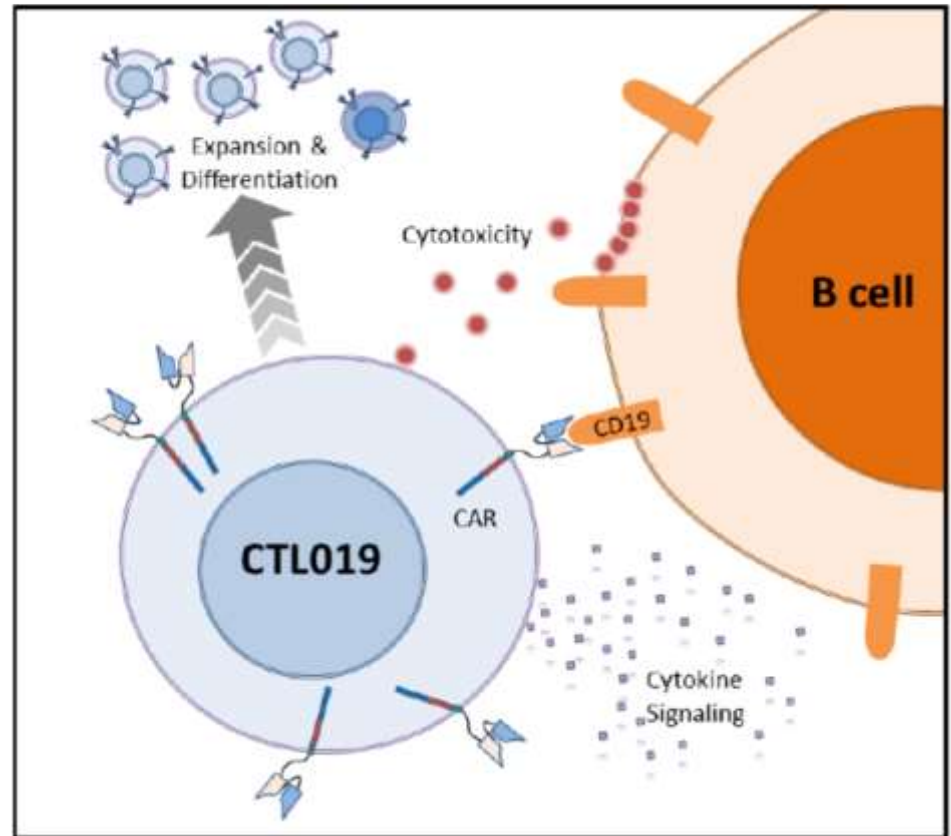

A fragment which recognizes CD19 is fused to intracellular signaling domains **critical for initiating T-cell activation and anti-tumor activity and expansion**

Kymriah and Yescarta (anti CD19 CAR)

Viral transduction (lentivirus, retrovirus) with a transgene encoding a chimeric antigen receptor (CAR) to identify and eliminate CD19-expressing malignant (and non-malignant) cells.

Upon binding to CD19-expressing cells, the CAR transmits a signal to promote T-cell expansion, activation, target cell elimination, and persistence of Kymriah. **The transduced T cells expand in vivo to engage and eliminate CD19-expressing cells.**

Terapeutické a preventivní vakcíny

Terapeutická vakcína

Sipuleucel T (2010, k terapii karcinomu prostaty)

„vakcína“ musí být vyrobena pacientovi na míru jedná se o jeho vlastní stimulované APC

- pacientovi se odeberou leukocyty (především APC/dendritické buňky)
- inkubují se s fuzním proteinem PAP-GMCSF
(**prostatic acid phosphatase** (antigen ca prostaty) a růstový faktor **granulocyte-macrophage stimulating factor** stimuluje APC k maturaci)
- takto aktivované se vrátí pacientovi a **aktivují imunitní odpověď** proti PAP na nádoru.

Terapie se zpravidla 3x opakuje (100000 USD), schválen 2010

Preventivní protinádorové vakcíny

(HPVs) **Human papilloma virus** - 150 příbuzných virů

HPV 6, 11, 16,18 – vysoce rizikové - **děložního čípku**, pochvy, dělohy, penisu, rekta, úst a hrtanu...

Cervarix – HPV 16, HPV 18

Gardasil - HPV 6, HPV 11, HPV 16, HPV 18

Gardasil 9 - HPV 6, 11, 16, 18, 31, 33, 45, 52, 58